

BATI ANSİKLOPEDİLERİNDE HZ. MUHAMMED'E BAKIŞ (RİSÂLETİN MEDİNE DÖNEMİ)

Abdurrahman DEMİRCİ (*)

Öz

Batı'da yayımlanan ansiklopedilerin Hz. Muhammed'in risâletine bakışında indirgemeci bir yaklaşım egemendir. Buna karşın, onun siyasî ve politik yönü sürekli öne çıkarılır. Hatta bu alanda Hz. Muhammed bir dahi olarak gösterilir. Bunun nedeni, risâletin Medine dönemidir ve burada dinin tebliğiyle birlikte teşekkül eden kurumsallaşmadır. Hz. Muhammed'in davet süreci, sürekli harici odak noktalarından hareketle değerlendirilir. Buna göre politik bir proje ile yola çıkan Hz. Muhammed, hedefinde bir sapma yaşamamış ancak süreçte birçok revizyona gitmiştir. Bunda özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlığa yönelik yaklaşım ve uygulamaları temel neden olarak gösterilir. Dinî ve kültürel aidiyetlerle yapılan bu yorumlar İslam'ı bir proje, Hz. Muhammed'i de bu uğurda çaba sarf eden bir fırsatçı olarak niteler. Bu çalışma, Batı'da yayımlanan ansiklopedilerin, Hz. Muhammed'in Medine dönemine bakışı ile sınırlı tutulmuştur. Ansiklopedilerin, Hz. Muhammed'in politik yönünü ve liderliğini öne çıkardığı ve bu uğurda onun, başta din olmak üzere her unsuru kullandığı kanaatinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, Ansiklopedi, Medine, Millî Din, Despot ya da Kutsal Peygamber.

The Western Encyclopedias' Approach to the Prophet Muhammad (the Madina Period of the Prophethood)

Abstract

The encyclopedias published in the West approach the Muhammad's prophecy in a reductionist manner. However, his political side is always highlighted. Even, Muhammad is depicted as a genius. The main motivation behind this approach is his prophecy period in Madina and the institutionalization as a result of the religious preach there. The prophet's preach period is always considered with the external focal points. According to

*) Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, (e-posta: demirci4753@gmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2369-184>

this approach, Muhammad, who sought political aims, did not deviate from his aims but he revised his agenda many times. His approach and practices regarding the Christianity and Judaism are considered as the reason for these revisions. These comments, which were made based on the religious and cultural attachment, define the Islam as a project and Muhammad as an opportunist, who made an effort for this purpose. This study is limited to the western encyclopedias' approach to the madina period. It is observed that the encyclopedias emphasize Muhammad's political side and leadership, and assert that he uses every means, particularly Islam, to support this approach.

Keywords: *The Prophet Muhammad, Encyclopedia, Medina, National Religion, Despot or Holy Prophet*

Giriş

Batı'da Hz. Muhammed'e yönelik değerlendirmelerde onun risâlet görevinden ziyade siyasî, sosyo-politik, askerî olmak üzere birçok farklı yön öne çıkarılır. Bunun temel nedeni, dinî ve kültürel aidiyetlerdir. Hz. Muhammed'in hayatı iki aşamalı olarak ele alınır. Birinci aşama olan Mekke dönemi genelde bir uzlet, dinî birtakım kazanımlar ve bireysel sürtüşmeler gibi tespitler üzerinden değerlendirilir. Her ne kadar bunda Mekke dönemine dâir, başta Kur'ân olmak üzere kaynaklarda etraflıca bilgi yer almaması neden olarak gösterilse de aslında, İslam tarihi kaynakları bu döneme dair bize oldukça zengin malumat sunmaktadır. Medine dönemi ise tartışmaların odak noktasıdır. Çünkü burada semavî din mensuplarıyla etkileşimler, başta müşrik Araplar olmak üzere Yahudi ve Hristiyanlarla siyasal mücadeleler devreye girmektedir. Dolayısıyla risâletin Medine süreci, Batı'da adeta peygamberlik iddiası taşıyan bir kraliyet şeklinde değerlendirilir. Bu durum, Müslümanların ve oryantalistlerin Hz. Muhammed'in risâletine yaklaşımlarının kıyası açısından oldukça önemlidir. Çünkü Batı'da Hz. Muhammed'in risâleti hususu sadece bir iddia, despot bir kral iddiası ise gerçeklik olarak kabul edilirken; İslam dünyasında ise bir peygamberlik hakikati ve buna karşın şartların oluşturduğu bir yöneticilik kabulü mevcuttur. Bu nedenle Batı'da Hz. Muhammed genelde bir peygamber olarak incelenmemiş, bilâkis onun dünya çapında tesis etmiş olduğu medeniyet¹ tanımlama veya bunun etkilerini hesaplama itibarıyla ele alınarak, bu yolla İslam Dîni'nin kaynağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hz. Muhammed'in şemâil bilgilerinin ayrıntılı bir şekilde verildiği ansiklopedilerde² onu övmek amacıyla karizmatik, zeki, tavizsiz duruş, mahir, ileri görüşlü, lider, karar ve-

1) Taylor, C. Ralph, Lewis Mulford Adams, "Mohammed", *The World Wide Encyclopedia*, Books Inc New York, 1953, C. VI, s. 956.

2) Bowering, Gerhard, "Muhammad", *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Princeton University Press, Princeton, 2012, s. 374; Margoliouth, David Samuel, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", *Encyclopaedia Britannica*, Encyclopaedia Britannica Ltd., Great Britain, 1953, C. XV, s. 649.

rici, güçlü kişilik gibi nitelemelere yer verilir. Tüm bu ifadeler, ilgili çalışmalarda mesaja endeksli bir bakıştan ziyade, en iyi ihtimalle, sırf bir lider şahsiyet imajı çizildiğini gösterir.³ Hz. Muhammed'in, Arap Yarımadası'nın büyük bir kısmına İslam'ı yaymış olması idari açıdan değerlendirildiğinden, bu durum risâletin değil, bireysel başarının bir sonucu⁴ olarak görülür. Abbot; vahyin yasakladığı, emrettiği veya sınırladığı her şeyi hatta İslam Dini'ni bile bir devlet tesisi gibi Hz. Muhammed'in liderliğine bağlar.⁵

Batı dünyasında Hz. Muhammed'in kişiliği ve risâletine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bunlarda yer alan bilgiler, tespitler, yapılan analiz ve değerlendirmeler, İslam dünyasında ve özellikle ülkemizde yeni çalışmalara kapı aralamıştır. Son dönemde makale ve kitap düzeyinde Batılı yaklaşımlara dâir çalışmalar artarak devam etmektedir. Bunlar arasında konu başlığımıza yakın olup öne çıkanlar; dönem çalışmaları,⁶ Alman ve İngiliz oryantalistlerin başlıca çalışmalarını seçerek genel bir okuma yapan ve oryantalizmin tarihsel dönüşümünü ele alanlar,⁷ müstakil oryantalist çalışmalar üzerine genel değerlendirmeler⁸ ve belirli bir oryantalist üzerinden yapılan çalışmalar⁹ olmak üzere çok yönlüdür.

Biz bu çalışmada çok geniş bir kitleye ulaşma arzusu ile Batı dünyasında neşredilen İngilizce ansiklopedilerde işlenen Hz. Muhammed profilinin Medine dönemini ele alacağız. Maddelerden ibaret kısa değerlendirmeleri içeren ansiklopedilerde hacim olarak az, fakat iddia olarak oldukça fazla tespit ve yorumlar yer almaktadır. Bunun temel sebebi, oldukça geniş bir zaman dilimini kapsayan ansiklopedilerde birçok sâikle yer verilen farklı yaklaşımlara sahip olan yazarlardır. Dolayısıyla, ansiklopedilerde oryantalizmin genel çerçevesine muvafık olmakla birlikte, kendi aralarında tezat teşkil eden yorum ve yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Ansiklopedilerde baskı ve şiddetten ibaret gösterilen risâlet görevlendirmesi sürecini ve tebliğ vazifesinin ilk dönemini önemsizleştiren bir bakış yanında, risâletten kaynaklı hicreti yok sayan bir anlayış söz konusudur. Bunun yanında, Medine dönemine bakış ise akidevî ve siyasî olmak üzere iki yönlüdür. Akidevî değerlendirme, siyasî gidişata endeksli olarak ele alınmakta olup buna göre Hz. Muhammed'in siyasî hedeflerine muvafık bir şekilde Yahudilik ve Hristiyanlıktan faydalandığı görüşü, iddiaların merkezini oluşturur.

3) Bowering, "Muhammad", s. 375.

4) Watt, W. Montgomery, "Muhammad", *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan, Publishing Company, London, 1987, C. X, s. 144.

5) Abbot, Nabia, "Mohammed", *The World Book Encyclopedia*, Field Enterprises, Usa, 1956, c. XI, s. 5164.

6) Korkut, Şenol, "Batı Düşüncesinde İslam ve Hz. Muhammed (S.A.V) İmajı (Genel Bir Okuma)", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2008, S. 34, s. 5-54.

7) Sarıçam, İbrahim, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz Ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara, Nobel Yay, 2011.

8) Hıdır, Özcan, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İlam Araştırma Dergisi*, İstanbul, 1998, C. III, s. 141-166.

9) Hıdır, Özcan, "Batı'da Hz. Muhammed İmajı", *Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (Sav) Özel Sayısı*, Ankara, 2003, s. 297-306.

Öncesinde de birtakım ansiklopediler yayımlanmış olmakla birlikte Leiden’de üç dilde basılan ve Encyclopedia of Islam adıyla yayımlanan çalışma, başta olmak üzere, İslam kültürü üzerine hazırlanmış veya içeriğinde “Hz. Muhammed”, “Hz. Muhammed ve İslam” maddeleri yer alan İngilizce ansiklopediler temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Biz bu çalışmalarda yer alan tespit ve tahlilleri karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak, öncelikle Batı dünyasında bugün kabul gören Hz. Muhammed profilinde ilgili çalışmaların etkisini tespit etmeye çalışacağız. Ancak ilgili maddelerde öne sürülen iddiaları ve tespitleri etraflıca ele almak amacıyla bu çalışmaların kaynaklarından veya ülkemizde ilgili konularda yapılan çalışmalardan da faydalanacağız.

Hicret

Hz. Muhammed, amcası Ebû Tâlib’in vefatı ile birlikte tebliğ görevini sürdürebilmesi için himaye ihtiyacını her zamandan daha fazla hissetmiştir. Çünkü etrafında kendini koruyabilecek ne bir kabile ne de caydırıcı bir güç haline gelmiş Müslüman kitle vardır. Bu zamana kadar devam eden baskı ve şiddet, zaten tebliğ süreci için daimî bir durum haline gelmiş ve dayanılmaz bir hal arz etmeye başlamıştır. Hz. Muhammed’in Medineliler hacılara yaptığı tebliğin kabul edilmesi ve ardından geçen üç yıllık bir süreç, artık İslam tebliğinde yeni bir dönemi başlatmıştır.

Medine’ye hicret süreci, en az Habeşistan hicreti kadar meşakkatlidir. Bunun en bariz göstergesi, akabe biatlerinin çok gizli gerçekleşmiş olmasıdır. Sırf bu nedenle olsa gerek, bazı ansiklopedilerde hicretin bir kaçış, Hz. Muhammed’in de bir kaçak şeklinde¹⁰ adlandırıldığını görmek mümkündür. Aslında, Arap Yarımada’sındaki bir kabilenin Kureyş’i karşısına alarak İslam’a kucak açması düşünülemezdi. Bu gerçeğe rağmen, Medine’ye hicret eden yaklaşık yetmiş Müslümanın herhangi bir muhalefetle karşılaşmadığı¹¹ şeklindeki iddialara da rastlamak mümkündür. Ancak Habeşistan’a hicret edenleri geri çevirmek için Habeş kralına elçi gönderen Kureyş’in¹² Medine’ye hicrete engel olmaması, kuzey ticaret güzergâhının emniyeti, kabilevî güç kaybı, Kureyş’in saygınlığına gölge düşmesi¹³ ve özellikle kaynaklarda yer aldığı üzere, hicret edenlere uygulanan işkenceler¹⁴ itibarıyla makul değildir.

Hz. Peygamber’in hicretindeki yegâne neden, İslam’ı tebliğ için himayedir. Bunun garantisini vermeleri ve İslam’a icabet etmeleri nedeniyle Medine’yi tercih etmiştir. Do-

10) Buhl, Frants, “*Muhammed*”, *İA*, çev. Komisyon, MEB, İstanbul, 1997, C. VIII, s. 465.

11) Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 140.

12) Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 139.

13) Bowering, “*Muhammad*”, s. 368.

14) İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddîn, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, C. II, thk. Ömer Abdusselam Tedmûrî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1990, C. II, s. 110-117.

layısıyla hicrete bir “kaçış”¹⁵ olarak değil,¹⁶ inanç uğruna yapılmış bir tercih olarak bakmak daha yerinde olacaktır. İslam tarihinde hicretin bir tarih başlangıcı olarak kabulü de Müslümanlar tarafından bu olaya yüklenen anlam itibariyle hayli manidardır. Hicretin bir kaçış ya da siyasî bir beklenti olmadığına dair en güzel değerlendirmeyi, el-Hibri yapmaktadır. Ona göre İslam’ın Arap Yarımadası dışına taşarak kısa zamanda devasa bir yayılma göstermiş olmasının kıvılcımı, hicrettir.¹⁷ Ancak bu durumu, bir sebep-sonuç silsilesi doğrultusunda görmek makul değildir. Yani Kureyş oligarşisinin tavizsiz muhalefeti ve düşmanlığı sayesinde dışarıya açılan İslam’ın bu sayede yayıldığı, fakat Kureyş’in kabulü durumunda İslam’ın, kendilerinin bir özel mülkiyeti gibi kalacağı tespiti,¹⁸ İslam’ın evrensel mesajı ve Kureyş’in Arap Yarımadası’ndaki rolü dikkate alındığında inandırıcı durmamaktadır. Çünkü şimdiye kadar İslam’ı her kabile temsilcisine tebliğ eden Hz. Muhammed’in red cevabı almasında, Kureyş’in egemen yapısı ve caydırıcılığı temel belirleyici idi. Keza Kureyş’le yapılan Hudeybiye Ahdi’nin siyasal açıdan bir rahatlama getirmesi ve Arap Yarımadası’nda İslam’ın bundan itibaren daha hızlı yayılması gözden kaçırılmamalıdır.

Mekke’de her türlü kısıtlamaya rağmen sürdürülen bir tebliğ süreci yanında baskı altında bir Müslüman topluluk varken, hicretle birlikte şaşırtıcı bir dönüşüm yaşandı. Çünkü Kureyş’in Arap kabileleri üzerindeki manevî etkisi yanında bölgedeki kabile dengeleri de bir o kadar önemliydi. Burada Medine içi ve dışındaki siyasal dengeler itibarıyla bir takım girişimler yapmak zorunlu idi. Medine’de müesses bir nizamın kurulması nedeniyle hicret, genelde siyasal bir bakışla değerlendirilir. Dolayısıyla bu süreç, bazen “daha çok politikacı, daha az peygamber”¹⁹ veya “liderliğin etkisinde altında risâlet”²⁰ şeklinde yorumlanır. Bu bakışın nedeni, Hz. Muhammed’in Medine’de fiilî olarak üstlendiği görev ve bunun kapsayıcılığı nedeniyledir. Çünkü Medine’de var olan kabilevî yapı hiçe sayılmamış, ancak yeni oluşum kabile yapısı üzerinden değil, ucu açık bir şekilde²¹

15) ed. Langer, William L., “Mohammed and Islam”, *An Encyclopedia of World History*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1940, s.184; Margoliouth, “Mohammed or Muhammad or Mahomed”, C. XV, s. 874.

16) Watt, W. Montgomery, “Muhammad”, *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan Publishing Company, London, 1987, C. X, s. 140.

17) el-Hibri, Tayeb, “Muhammad”, *Encyclopedia of The Modern Middle East*, Simon & Schuster Macmillan, New York, 1963, c. III, s.1268.

18) Thomson, William, “Muhammad”, *Twentieth Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, Baker Book House, Michigan, 1955, C. II, s. 759.

19) Hitti, Philip K., “Mohammed”, *The Encyclopedia Americana*, Americana Corporation, Usa, 1957, C. XIX, s. 293.

20) Margoliouth, David Samuel, “Muhammad”, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Edinburgh: T.& T. Clark, 1930, C. VIII, s. 874.

21) Faizer, Rizwi, “Muhammad”, *Encyclopedia of Islam And The Muslim World*, Macmillan Reference, Usa, 2004, C. II, s. 479; Schacht, Joseph, “Mohammed”, *Encyclopedia of The Social Sciences*, The Macmillan Company, New York, 1953, C. IX, s. 570.

Yahudilerin de dahil edildiği siyasal ümmet üzerinden şekillenmiştir.²² Margoliouth bunu, politik gücün artmasına ve doktrinin minimize edilmesine bağlar ve ona göre bu sayede Hz. Muhammed, semâvî dinlerden aldığı doktrinle yoluna devam etmiştir.²³ Tabii ki Medine döneminde nâzil olan ayetlerde yer alan Hz. Muhammed'e itaat hususu da siyasal bir irade noktasında değerlendirilir. Thomson, artan siyasî güç nedeniyle Kur'ân'da eş-Şuarâ Sûresi'nde sekiz defa tekrar edilen "*Artık Allah'tan korkup sakının ve bana itaat edin*",²⁴ mealindeki ayetten hareketle Hz. Muhammed'in, risâlet vazifesine bakışımın da değiştiğini öne sürer. Ona göre, artık Hz. Muhammed, bir tebliğci olmaktan çıkıp tanrı adına hareket eden ve ilâhî otoritenin temsilcisi olan bir konuma yükselmiştir.²⁵

Risâletin Medine dönemi Hz. Muhammed'in siyasî konumunu izah itibarıyla etraflıca tahlil edilir. Bu noktada öne sürülen dayanaklar oldukça çeşitli olup buna göre; onun dinî dehası, sıra dışı politik yeteneği; Medine'nin elverişli şartları, siyasal yapısı, ihtiyaçları ve siyasal davet gibi birçok unsurun onun bir peygamber olarak hayatını sürdürmesine olanak tanıdığı dile getirilir.²⁶ Tüm bu fikirler neticesinde tamamen pragmatist bir bakış açısıyla, Mekke'deki peygamberliğe karşın Medine'deki siyasî liderlik alternatifinin cazipliği öne çıkarılır.²⁷ Olaylara sadece somut zaviyeden ibaret bir bakışın, risâleti ve hicreti siyasal açıdan değerlendirmesine şaşmamak gerekir. Ancak zorlu hicret süreci ve hemen ardından Medine'de yaşanan meşakkatlere rağmen, hicretin Yesrib'de diktatörlük teklifi ile başladığı yorumu, hâlihazırda buradaki Müslüman varlığı itibarıyla²⁸ pek ikna edici değildir.

Medine'de uzun süredir devam eden ve hicret öncesinde Buâs²⁹ gibi yıkıcı bir iç savaş ardından yaşanan her şey, söz konusu lider iddiası çerçevesinde değerlendirilir. Bu nedenle Reddit, Medinelilerin Hz. Muhammed'i politik bir lider olarak davet ettiğini söylerken,³⁰ Buhl ise iç savaşın son halkası olan Buâs ile bitkin düşen Medinelilerin siyasî durumlarını düzeltmek ve eski günlerine dönmek için siyasî lider arayışı içinde olduklarını söyler.³¹ Fakat burada vahyin içeriğinden ve Medinelilerle yürütülen görüş-

22) Demirci, Abdurrahman, "*Medine Vesikası: Oluşum Süreci Ve Zimmet Anlaşmalarına Etkisi*", İstem, Konya, 2012, S.19, s. 7.

23) Margoliouth, "*Muhammad*", C. VIII, 873.

24) 26/eş-Şuarâ/ 108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179.

25) Thomson, "*Muhammad*", C. II, s. 762.

26) Schacht, "*Mohammed*", C. IX, s. 570.

27) Buhl, "*Muhammad*", C. VIII, s. 460.

28) Margoliouth, "*Mohammed or Muhammad or Mahomed*", C. XV, s. 647.

29) Buâs, Medineli Evs-Hazrec kardeş kabileler arasında yaklaşık 120 yıl devam eden iç savaş silsilesinin sonuncu ve en tahrip edici olanına verilen addır. Savaş, Medine'nin güneydoğusunda yer alan bir vahada cereyan ettiği için bu adı almıştır. Bkz. Çubukçu, Asri, "*Buâs*", *DİA*, 1992, C. VI, s. 340.

30) Redditt, Paul L., "*The Life of Muhammad*", *Encyclopedia of Religious and Spiritual Development*, Sage Publications, California, 2006, s. 300.

31) Buhl, "*Muhammad*", C. VIII, s. 460.

melerden hareketle yapılacak tespit, daha yerinde olacaktır. Nitekim ilk vahiylerin dinî bir uyarıcılık esası üzere olması nedeniyle Watt, Hz. Muhammed'in Mekke döneminde ve Medine'ye iltihak edince siyasî liderlik/politik yönü olmadığını, hatta yapılan ahitleşmelerde de lider olarak görüldüğüne dair bir ifade yer almadığını söylemektedir.³² Bowering ise Mekke'de dinî reformist ve peygamber, Medine'de ise politik lider ve devlet adamı tanımlamasını eleştirir. Ona göre Hz. Muhammed Mekke'de aile bağları, güçlü ailelerden tabiiiler, mevlâlar ve saygın konumda olan yaşlı insanlardan bir kitle oluşturarak zaten politik bir başarı göstermiştir. Çünkü Ebû Tâlib'in İslam'ı kabul etmeyip destek verdiği, Ebû Leheb'in İslam'ı ve kendisini himayeden kaçındığı bir ortamda, Abbas'ın ise Mekke fethinden sonra İslam'a girdiği bir yerde, aile himayesinden mahrum bir yetim olarak bu bağları oluşturması kayda değer bir durumdur.³³ Neticede yaygın olan bakışta, tebliğdeki zorunlu mekân değişimi, on üç yıllık Mekke sürecinin gerçeklerinden âzâde bir şekilde değerlendirilir. Buna göre hicret ya dışarıdan gelen bir idareci talebi ile veya kendisinin bir program ve dinî anlayış teşekkülü³⁴ hedefiyle açıklanmaya çalışılır.

Yahudilik Etkeni

Medine'ye hicrette zamanlama manidardır. Çünkü Hz. Peygamber sadece Evs-Hazrec'e tebliğde bulunmadığı gibi onlarla ilk defa karşılaşmış da değildir. Hicretin birçok nedeni vardır ancak Batılılarca genelde Medine'deki Yahudi varlığı sürekli öne çıkarılan³⁵ bir husustur. Hatta Hazrec kabilesinin bölgede yaşayan Yahudi ve Hıristiyanlar arasındaki Mesih beklentisine vakıf olduğuna ve bu durumun İslam Peygamber'ini kabul etmede etkili olduğu iddialarına rastlamak mümkündür.³⁶ Bu delillendirme, Yahudilerin İslam'ın kabulündeki etkisi³⁷ ve monoteist din mensupları olarak Yahudilerin İslam'ı erken kabul edecekleri beklentisi olmak üzere iki açıdan öne çıkarılmaktadır.³⁸ Yahudilerin etkisi³⁹ ve Arapların pagan kültüre çok bağlı olmalarının Medine Araplarını İslam'ı kabule yaklaştırdığı fikri,⁴⁰ Arapların Yahudiliği neden kabul etmediği veya Yahudilerin İslam'ı neden topluca kabul etmediği⁴¹ sorularını akla getirir. Eğer Yahudi-

32) Watt, "Muhammad", C. X, s. 144.

33) Bowering, "Muhammad", s. 375.

34) Sonbol, Amira, "Rise of Islam", *Encyclopedia of Women & Islamic Cultures*, Brill, Leiden 2003, C. I, s. 3.

35) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 873.

36) el-Hibri, "Muhammad", C. III, s. 1267.

37) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 293.

38) Faizer, "Muhammad", C. II, s. 479; Thomson, "Muhammad", C. II, s. 760.

39) Buhl, "Muhammad", C. VIII, s. 460.

40) Armstrong, Karen, "Muhammad", *Encyclopedia of Religion*, Thomson Gale, Detroit, 2005, c. IX, s. 6222.

41) Watt, "Muhammad", C. X, s. 142.

lerin sırf Arap olmayan bir mesih beklentisi açısından⁴² olaya bakılacak olursa, bu durumda Arapların da Hz. Muhammed’i gerçek bir peygamber olarak kabul etmesi makul olmayacaktır. Medine’deki Yahudi varlığı ve onların İslam’a kazandırılması amacıyla, Hz. Peygamber’in Mekke döneminde Yahudilerin risâlet zincirinden bahsetmesini ve Kudüs’ü kible edinmesini Yahudilerin gönüllerini kazanmak adına yapılan birer hazırlık olarak görmek,⁴³ özellikle Habeşistan hicreti itibariyle tarihsel gerçeklerle pek uyuşmamaktadır.⁴⁴ Keza başta Mekke’de olmak üzere Medine’de de Kudüs’e yönelmeyi, Yahudi etkisi ile açıklamak makul değildir. Örneğin Buhl’e göre, dönem itibariyle Kudüs’ün taşıdığı önem dolayısıyla bu yönelişin umumiyet arz etmesi de mümkündür.⁴⁵ Ayrıca bu durum, Medine’de bizzat Yahudiler tarafından eleştirilmiştir.⁴⁶ Yahudilerin risâleti reddetmesi hususunu Waardenburg, seçilmiş olmakla özetler. Ona göre sorun, seçilmiş olduğunu öne süren Yahudilerin seçilmiş olduğunu beyan eden Muhammed’e tepkisinden ibarettir.⁴⁷

Hz. Peygamber, Mekke’de içlerinde Ehl-i kitabın yaşamadığı başka Arap kabilelerine de İslam’ı tebliğ etmiş ve kendilerinden himaye talep etmişti. Ancak buna rağmen yine de Medine’deki Yahudi varlığının etkisi hususunda ısrarlı ifadeler mevcuttur. Örneğin Lecker, Hicaz’da yaygın ve etkin olan Yahudi yaşam ve kültüründe o kadar ısrar eder ki Akabe görüşmelerinde seçilen on iki nakîbden yedi tanesinin okur-yazar olmalarının Beytü’l-Midraş sayesinde olduğunu söyler ve ona göre, burada verilen eğitim beklenen peygamber bilgisine sahip nakîblerin İslam’ı kabulüne yol açmıştır.⁴⁸ Ancak Lecker nedense bu ihtimali Yahudiler için öngörmez. Keza Hazreclilerin Hz. Muhammed’in risâletini kabulünü Yahudi ve Hristiyanlar arasında dolaşan mesihçi beklenti söylemlerine aşina olmaya bağlamak,⁴⁹ Yahudilik etkisi hususundaki bir başka iddiadır.

Hz. Muhammed’in Medine’de vahiy doğrultusunda attığı her adım, bu defa Yahudilerle ikna yönünde değerlendirilir. Buna göre Hz. Muhammed, Benî İsrail peygamberlerinin risâlet çizgisinde gelmesinden ötürü, önce Yahudilerle ittifak kurmaya,⁵⁰ hatta Sebt günü hazırlıklarına yaklaşma adına, toplu namaz uygulamalarına -Cuma- çalışsa da onlarla

42) Buhl, “*Muhammed*”, C. VIII, s. 462.

43) Faizer, “*Muhammad*”, C. II, s. 479; Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 142.

44) Demirci, Abdurrahman, “*Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler*”, *History Studies*, Ankara 2017, C. IX, S. 5, s. 116-117.

45) Buhl, “*Muhammed*”, C. VIII, s. 462.

46) Özel, Ahmet, “*Kible*”, *DİA*, 2002, C. XXV, s. 367.

47) Waardenburg, Jacques, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, çev. Fuat Aydın, Ensar Neşr, İstanbul, 2006, s. 46.

48) Lecker, Michael, “*Muhammad*”, *Encyclopaedia Judaica*, Macmillan Reference, Usa, 2007, C. XIV, s. 602.

49) Hibri, “*Muhammad*”, C. III, s. 1267.

50) Ronart, “*Muhammad*”, C. II, s. 647.

uzlaşamayıp desteklerini almayı başaramayınca hayal kırıklığı yaşamıştır.⁵¹ Kible değişiminin buna bir tepki olduğunu söyleyen Margoliouth, bu andan itibaren de tanrı/ilah yerine “Allah” kelimesinin kullanılmaya başlandığını söyler.⁵² Aslında söz konusu bakış açısı, Ehl-i kitabın kaynaklığı üzerinden⁵³ tesis edildiği için, Yahudilere yaklaşım veya onları ilgilendiren her husus; meşruiyet, ikna ve özellikle de İslam’ı kabulleri sayesinde kazanılabilecek saygınlık aracı olarak yorumlanmaktadır. Kısacası Medine dönemindeki gidişat tamamen Yahudiler ekseninde değerlendirilmeye çalışılır. Margoliouth, beslenme hususunda muhtemelen bazı Hıristiyan mezheplerince de gözlemlenmiş olan Resullerin İşleri’nde (XV.) yer alan Kudüs konsilindeki düzenlemelerle yetinildiğini söyler.⁵⁴ Kısaca söylemek gerekirse Margoliouth’e göre Hz. Muhammed, Medine’de ibadet ve muamele alanlarında ortaya koyduğu birçok esası, aslında kaynağını belirtmeden Yahudilikten ödünç almıştır.⁵⁵ Bu nedenle Margoliouth gibi bazı yazarlar, ihtidaya yanaşmayan Yahudilere inat, kıblenin Kudüs’ten Mekke’ye çevrildiğini söylerken, Lecker gibi bazı yazarlar ise aslında Kudüs’ün Yahudileri ikna için kible kabul edildiği görüşündedir.⁵⁶

Özelde Yahudiler, genelde ise Ehli-kitapla oluşan mesafenin sebebi hususunda ise iki farklı yorumla karşılaşmak mümkündür. Bunlardan ilki farklılıkların tespiti hususundadır. Buna göre ilk etapta aynı kaynaktan çıktığına inanılan ve bu kabulde sürdürülen din anlayışı, zamanla İslam’ın öğretisinin farklı olduğunun tespit edilmesiyle değişmiştir.⁵⁷ Hâlbuki bu yaklaşımda dinlerin-şeriat- birliğinden ziyade vahiylerin birliği, gözden kaçırılan temel husustur.⁵⁸ Bir diğer yorum şekli ise daha fazla tercih edilmekte olup o da karşılaşılan muhalefete ilgilidir. Buna göre Hz. Muhammed’in tavır ve tutumları ve muhatabın tavrından hareketle, İslam’ın eksen değiştirdiği görüşü öne çıkar. Örneğin Margoliouth, Yahudi tutumuna karşı yeni kible tercihi yanında, Yahudilerle arasına mesafe koyma adına çevrede var olan dinî anlayışlardaki bazı esas ve uygulamaların da dönüştürülerek Müslümanlık olarak lanse edildiğini öne sürer.⁵⁹ Ancak bu hususta Hz. Muhammed’in Ehl-i kitaba yönelik tebliğ çabası ve karşılığında gördüğü yalanlamalar⁶⁰

51) Armstrong, “Muhammad”, C. IX, s. 6221.

52) Margoliouth, “Mohammed Or Muhammad Or Mahomed”, C. XV, s. 647.

53) Nemoj, Leon, “Islam”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, Universal Encyclopedia Co., New York, 1941, C. V, s. 612.

54) Margoliouth, “Mohammed Or Muhammad Or Mahomed”, C. XV, s. 647; Margoliouth, “Muhammad”, C. VIII, s. 876.

55) Margoliouth, “Muhammad”, C. VIII, s. 875.

56) Lecker, “Muhammad”, C. XIV, s. 603.

57) Hodgson, Marshall G. S., “Islam”, *Encyclopedia International*, Grolier Incorporated, New York, 1963, C. IX, s. 441.

58) Waardenburg, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, s. 46.

59) Margoliouth, “Mohammed or Muhammad or Mahomed”, C. XV, s. 647.

60) Watt, “Muhammad”, C. X, s. 142.

dikkate alınmaksızın İslam'ın tekâmülü, Muhammedanizm iddiası gereğince değerlendirilir. Hâlbuki süreç, Müslümanların Hz. Muhammed'in şahsında Medine'de Yahudilerden gördükleri muamele açısından da değerlendirilmelidir. Örneğin, Yahudilerin, tenkit, alay veya kelime oyunları ile yaptıkları aşağılamalar⁶¹ bu husustaki değerlendirmelerde nedense dile getirilmez.

Din Anlayışında Millileşme Eğilimi

İslam'ın yayılması hususu, ansiklopedilerde bir diğer tartışma noktasını oluşturur. Kur'an'ın Arapça olması yanında yerel Arap kültürüne dair betimleme ve tasvirler içeriyor olması bile onun yerelliğine dair bir destek bilgisi olarak alınır.⁶² Fakat Arapça kutsal kitapla siyasal birliğin sağlandığı ve bu sayede büyüme ve güç kazanmanın mümkün olduğu fikri,⁶³ kuzeydeki savaşçı Arap kabilelerin Hristiyan kalmaya devam etmesi açısından düşünüldüğünde geçersiz bir iddiadır. Kaldı ki tüm bunlara karşın Hz. Muhammed'in en büyük mücadeleyi Arap müşriklere karşı verdiğini de unutmamak gerekir. Muhtemelen bu tarz tespitler, Müslümanların zamanla Arap Yarımadası dışındaki gerçekleştirdikleri fetihlerden hareketle yapılmaktadır. İleride vuku bulan irtidat hareketleri açısından bakılacak olursa, Hz. Muhammed'in çabalarını ve İslam'ı millilik iddiası ile açıklamak, oldukça zordur. Dolayısıyla İslam'ı ve Hz. Muhammed'i yerel ve millî bir oluşum olarak tanımlamak, oldukça anlamsız durmaktadır. Watt, burada lider noktasına vurgu yapar ki ona göre Hz. Muhammed insan idaresi ve entelektüel açılardan, çok kabiliyetli birisidir.⁶⁴ Dolayısıyla bu noktada etkileme gücü, mesajdan ziyade karaktere atfedilir ve onun Müslümanlara anlatılan şemâil bilgisinden ziyade, hayatında kullandığı manevi güç, iletişim ve güven duygusu öne çıkarılır. Ancak ansiklopedilerde İslam'ın yayılması yolundaki her çaba, millilik iddiası ile izah edilmeye çalışılır. Örneğin Hz. Muhammed'in kuzeye dönük hedefleri ticarî ve hegemonik bir bakışla değerlendirilir. Bunun izahı da önce Kureyş kervanlarına yönelik akınlar ve ardından kuzeye yönelik gerçekleşen askerî girişimlerle yapılır. Watt, İslam'ı kabul eden her kabile ile oluşan kitleyi Suriye ve Irak bölgesindeki kabileler üzerine sevk ederek enerjilerini boşaltmayı ve Kureyş'in kuzeydeki ticarî manevra alanını elde etmeyi Hz. Muhammed'in iki önemli hedefi olarak görür. Dolayısıyla Watt'a göre, millileşme adına Hz. Muhammed'in hedefleri arasında Kureyş'i yok etmek değil, bilâkis elde etme düşüncesi hakimdir.⁶⁵

Başta Kur'an olmak üzere siyer kaynaklarında İslam'ın tebliğ sürecinin adeta aşama aşama genişlediğini görmek mümkündür. Bu da yakın aile, akraba, şehir, çevre, yarımada ve davet mektuplarıyla dış dünyaya yönelik olmak üzere bir seyir takip etmiştir. İşte

61) Buhl, "Muhammed", C. VIII, s. 462.

62) Bowering, "Muhammad", s. 368.

63) Faizer, "Muhammad", C. II, s. 480.

64) Watt, "Muhammad", C. X, s. 138.

65) Watt, "Muhammad", C. X, s. 141.

tüm bunlara rağmen millîleşme iddiası ansiklopedilerde ısrarla sürdürülür. Buna göre Hz. Muhammed'in 628'de bölgedeki imparator, kral ve prenslere İslam'a davet mektupları gönderdiğine dair rivayet⁶⁶ güvenilir olmayıp bu durum, Arap Yarımadası içindeki kabileler ve bedevi Araplara dönük bir çağrıdan ibaret görülür.⁶⁷ Buhl, dönem itibariyle, Hz. Muhammed'in oldukça büyük siyasal yapılara mektuplar göndererek onları İslam'a davet etmesinin, Mekke'nin zaptını hedefleyen gerçekçi bir peygamber açısından afâkî olduğunu söyler.⁶⁸ Ona göre Mekke fethi ardından kuzeye doğru girilen çabalarda ise Bizans ve Sâsânîler değil, bunların egemenliklerinde yaşayan Araplar hedeflenmiştir.⁶⁹ Davet mektuplarını gerçekçi bulmayan Buhl, bu uğurda öldürülen elçi rivayetini de dikkate almayıp Mûte savaşının sebebi olarak, Bizans egemenliğindeki Arapları egemenlik altına alma çabasını görür.⁷⁰ Hâlbuki bu hususu açıklamada Watt'ın yaptığı rahip Bahîra yorumu, kıyas itibariyle oldukça önemlidir. Watt'a göre, bir mit olduğu kesin olmakla beraber, dönemin dünyasını birçok yönüyle özetliyor olması hasebiyle Bahîra miti önemli bir veridir.⁷¹ İşte aynı durum burada da dikkate alınmalıdır. Öyleyse İslam tarihi kaynaklarında geniş bir şekilde yer alan devlet başkanlarına ve imparatorlara davet mektupları gönderilmesini teorik açıdan ihtimal dâhilinde görebilmek gerekir.

Margoliouth, birebir aynı olduğunu öne sürdüğü ayetler ve paralel ifadelerden, Hıristiyanlara yönelik takip edilen tavır ve tutumu, tıpkı Yahudilere uygulanan politikaya benzetmektedir. Buna göre Habeşistan süreci ile birlikte görülen iyi muamele ile Hıristiyanlara yönelik dostluk sergilenirken, Hz. Muhammed'in Suriye güzergâhı üzerinde düşmanlık sergileyen Hıristiyan kabilelerle ömrünün sonunda savaşmak zorunda kaldığını söyler. Dolayısıyla ona göre Yahudilere yönelik politikanın aynı Hıristiyanlara da uygulanmıştır.⁷² Yani tıpkı Yahudilerde olduğu gibi Hıristiyanlarla önce fiilî mücadele, ardından ideolojik mücadele söz konusudur.⁷³

Müslümanların amansız düşmanları olan Kureyş müşrikleriyle ilk çatışması Bedir Savaşı'dır. Bu savaş, ansiklopedilerde askeri yönden çok, politik açıdan yorumlanır. Dolayısıyla ansiklopedilerde Yahudilere yönelik olarak hicretten itibaren Bedir'e kadar olan safha ideolojik, Bedir'den sonraki safha ise fiilî mücadele safhası olarak tanımlanır.⁷⁴ Yahudilerle olan fiili mücadele safhasının savaşla sonuçlanması, akidevî ittifakın başarı-

66) el-Hibri, "Muhammad", C. III, s. 1267.

67) Bowering, "Muhammad", s. 373, 374.

68) Buhl, "Muhammed", C. VIII, s. 466.

69) Buhl, "Muhammed", C. VIII, s. 466.

70) Buhl, "Muhammed", C. VIII, s. 466.

71) Watt, W. Montgomery, *Hazreti Muhammed-Peygamber ve Devlet Adamı*, çev. Erdem Türközü, İletişim Yay, İstanbul, 2015, s. 10.

72) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 874.

73) Watt, "Muhammad", C. X, s. 142.

74) Watt, "Muhammad", C. X, s. 142.

sızlığına bağlandığından, Müslümanların tavrı bilinçli düşmanlıkla açıklanır.⁷⁵ Bu tarz bir iddianın temeline yerleştirilen bahane, İslam'ın semâvî bağlamdan kopartılıp Arap kimliğine büründürülmesidir. Genelde kiblenin değişmesi, Mekke'ye dâir hac emri ve paganizme dönüş olarak değerlendirilen Haceru'l-Esved'e saygıyla,⁷⁶ bu millîleşme iddiası⁷⁷ güçlendirilmeye çalışılır. Aslında bu iddia, hicret ardından Yahudilerin Hz. Muhammed'e yönelik "Arapların peygamberi" tanımlamasının bir diğer ifadesi gibidir. Bu noktada Haceru'l-Esved hususu oldukça ilginçtir. Margoliouth, Haceru'l-Esved'e gösterilen ihtiram nedeniyle millîleşme bir yana, İslam'ın paganizm düşmanlığının sorgulanması gerektiği kanaatindedir.⁷⁸ Bu bakışa göre, Yahudilerin kutsal kitabında var olan Hz. İsmail'in annesi Hacer'le Mekke'deki geçmişi, Kâbe'yi babası Hz. İbrahim'le inşası gibi hususlar, Hz. Muhammed'i çok sevindirmiş olup bu sayede Araplar ilâhî plan çerçevesi içinde yer almış olmaktadır.⁷⁹ Millîleşme hususundaki ikinci delil, Medine'de kendilerinden muhalefet gördüğü Yahudilerin mağlup edilmesinden sonraki tutumla ilgilidir. Buna göre, Yahudiliğe yaklaşmak amacıyla kabul edilen bazı uygulamalar yeniden düzenlenerek pagan Arapları daha fazla kazanmak adına⁸⁰ İslam, Arap paganizmine daha da yaklaştırılmıştır. Hâlbuki bu iddia Mekke'de müşriklere karşı yürütülen 13 yıllık akidevî mücadeleyi, bunun neden olduğu hicreti, Hz. Muhammed'in müşriklerle Medine dönemi esnasında, içinde bulunduğu fiilî mücadele safhasını tamamen görmezden gelmek anlamını taşır. Keza Hz. Muhammed'in, özellikle Hz. İbrahim referansı ile Yahudi-Hıristiyanların monoteizm iddialarına tepki gösterirken, müşrik kültüre karşı da açık bir muhalefet ortaya koyduğu⁸¹ gözden kaçırılmamalıdır.

Üçüncü delil ise Hz. Peygamber'in Araplardan koşulsuz itaat isterken, Yahudi ve Hıristiyanlardan vergi almakla yetinmiş olmasıdır.⁸² Hâlbuki Hz. Peygamber vergiye tabi tuttuğu her kesimi önce İslam'a davet etmiş olup vergi uygulaması henüz cizyenin emredilmediği zamanda fethedilen Hayber'de, üründe yarıcılıkla başlamıştır.

Millîleşme hususundaki sonuncu iddia da risâletin son döneminde Hristiyanlarla yaşananlar üzerinden öne sürülür. Hz. Muhammed'in risâlet çizgisinin devamı ve sonuncusu olduğu bilgisi ile onun kendisini Yahudi-Hıristiyan peygamberlerinin sonuncusu ve en büyüğü olarak görmüş olması iddiası⁸³ arasında çok ciddi bir fark vardır. Aslında

75) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 293.

76) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 875.

77) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 293.

78) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 875.

79) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6224.

80) Nemoy, "Mohammed", C. VII, s. 609.

81) Bowering, "Muhammad", s. 372.

82) Buhl, "Muhammad", C. VIII, s. 466.

83) Pettis, Jeffrey B., "Islam", *Encyclopedia of Psychology*, Springer Science Business Media, Usa, 2010, C. I, s. 445.

Kur'ân'da Hz. Muhammed'in Benî İsrail peygamberi olduğu yönünde herhangi bir bilgi yoktur. Aksine Kur'ân'da onun son peygamber olduğu açıkça belirtilir. İşte bu ifade onu, risâlet zincirinde sıra dışı bir konuma getirdiği için bu durum, kendisine mesihî bir cazibe affetme şeklinde yorumlanmaktadır.⁸⁴ Bir diğer bakış itibarıyla değerlendirecek olursak, Hz. Muhammed'in Arap, mesajının da Arapça olması yanında, onun Hıristiyan ve Yahudilerin de peygamberi olduğu bilgisi, kendisine zan ile bakılmasına⁸⁵ neden olmaktadır.

Hz. Muhammed'in risâletini politik bir reform⁸⁶ olarak değerlendiren oryantalist bakış, sonrasında oluşan İslam medeniyeti ve siyasî tarihini de bu noktadan değerlendirir. Buna göre Medine'de tesis edilmiş olan küçük cemaatin yasaları zamanla bir dünya dini imparatorluğu haline gelmiştir. Bunun yolu Medine'de takip edilen politik süreç olarak görülür.⁸⁷ Hitti bu süreci, millileşme bağlamında gerçekleşen dinî özgürleşme olarak değerlendirir. Bunda kullandığı somut delil de zamanla Medine'nin siyasî, Mekke'nin ise dinî başkent olarak kabul edilmiş olmasıdır.⁸⁸

Politik yön ısrarında bulunanların iddiasına göre davet, belirli şartlarla gerçekleşmiştir. Bunlar; kan davalarını çözmek, düzeni sağlamaktan ibaret hakemlik ve arabuluculuktur.⁸⁹ Aslında bu tespitlere göre Hz. Muhammed aynı görevi Mekke'de de pekâlâ ifâ edebilirdi. Dolayısıyla bu tarzdaki bir vazife için Mekke'den ayrılmak zorunda kalması pek anlaşılır değildir. Sanki burada Mekke aristokrasisi olaya somut bir şekilde ve sonuç üzerinden bakmaktadır. Bu durumda hicretin "gönüllü bir sürgün"⁹⁰ olarak değerlendirilmesi de normal karşılanmalıdır. Ancak, ilginç olan husus, kabileciliğin Hz. Peygamber'in vefatından sonra bile siyasette etkin olmasına rağmen, Evs-Hazrec'in siyasal bir amaçla, üstelik dışarıdan bir diktatör davet ettiği⁹¹ yorumudur. Hâlbuki Evs-Hazrec içinde, hicretten önce gerçekleşen Buâs Savaşı'ndaki lider kayıplarına rağmen hala hayatta olan güçlü liderler mevcuttur. Dahası, sırf kabilecilik adına bir asrı aşkın savaşan kardeş kabilelerin, böyle bir tercihte bulunması anlamsızdır. Batılı birçok araştırmacının varlığından şüphe etmediği vesîka⁹² üzerinden meseleye yaklaşıldığında, aslında Medine'deki sosyolojik dönüşümün dikta⁹³ ile değil de inançla olduğunu söylemek mümkündür. Hicretin hemen ardından üzerinde anlaşılan ve genelde Müslümanları bağlayan Medine Ahdi temelinde düşündü-

84) Rubin, Uri, "Muhammad", *Religion Past&Present/ Encyclopedia of Theology And Religion*, Brill, Leiden, 2010, C. VIII, s. 597.

85) Buhl, "Muhammad", C. VIII, s. 462; Rubin, "Muhammad", C. VIII, s. 597.

86) Nemoy, "Mohammed", C. VII, s. 609.

87) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 294.

88) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 294.

89) Faizer, "Muhammad", C. II, s. 479.

90) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 647.

91) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 647.

92) Buhl, "Muhammad", C. VIII, s. 462.

93) Nemoy, "Mohammed", C. VII, s. 609.

ğümüzde, Hz. Muhammed sadece Müslümanların lideridir ve Watt'ın da belirttiği üzere Kureys'in muhalefet gücüne karşın İslam yayıldıkça Hz. Muhammed, Medine'de siyasal gücü artan bir lidere dönüşmüştür.⁹⁴ Dolayısıyla onu, Medine'ye saygın olarak gelen ama zamanla siyasî nüfuzu da artan bir lider⁹⁵ olarak görmek daha makuldür. Batılı bakışta Medine dönemi sadece burada yapılanlardan hareketle değil, Mekke dönemiyle kıyaslanarak da tahlil edilir. Buna göre Hz. Muhammed'in sabırla ve çatışmasız geçen Mekke dönemi ardından Medine'de yoğun bir mücadele içine girmiş olması da yüksek siyasî bir deha olarak⁹⁶ tanımlanmasında etkilidir.

Doktrinsiz İslam

İslam dini için kullanılan Muhammedanizm tanımlamasının temel nedeni, Arap yarımadasındaki birçok inanç mensubunun varlığıdır. Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî, Sabîî ve müşrik inanç yapılarının yaşam sürdüğü Arap Yarımadası'nda milâdi 7. asırda İslam Dini'nin ortaya çıkması, var olan inanç coğrafyasından hareketle yorumlanmaya çalışılır. Yani bir anlamda bu çoğulcu yapının, bir etkileşime veya dönüşüme sebebiyet verme ihtimali üzerinde durulur. Bu anlayış çerçevesinde her taraftan semavî din mensuplarıyla kuşatılmış Arap Yarımadası'nın merkez bölgesindeki mevcut sorunlara, akidevî yön dahil edilmeyip genelde ahlâkî çöküntü öne çıkartılır. Ansiklopedilerde, İslam'ın doktrinsiz bir oluşum olduğu, işte bu bahsedilen şartlar dâhilinde ve genelde Mekke sürecine binaen söylenir. Bu bakış açısı, var olan ahlâkî çöküntüye eleştiriler yöneltten Hz. Muhammed'in bir reformist, Hz. Muhammed'in çevreden derlediği bilgilerden oluşturduğuna inanılan İslam dinin de eklettik bir hareket olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Watt, İslam dininin ortaya çıkış nedeninin Mekke'deki sosyolojik sıkıntılar olduğu görüşündedir ve ona göre bunların temelinde yine yerel birtakım gerçeklerden kaynaklı sorunlar olup Kur'ân bu adaletsizlikleri düzeltmek için miras, kan davası, ataerki yapı, bireysel ve toplumsal ahlâk vs. hususlarında bir dizi düzenleme yapmıştır.⁹⁷ Taylor; kan davası ve çocukları öldürmeyi yasaklaması yanında, kadına miras hakkı vermiş olmasını, yerel kültüre rağmen yapılmış önemli reformlar olarak niteler.⁹⁸ Ancak Margoliouth, Hz. Muhammed'in zina hususundaki yasaklamalarının dönem itibariyle var olan yasak sebebiyle bir reform olamayacağı görüşündedir.⁹⁹ Margoliouth'in burada hangi kaynağa dayanarak bu yorumu yaptığı meçhuldür. Ancak cahiliye dönemindeki aile mefhumuna İslam'ın getirdiği düzenleme, toplumsal yaşamın temelli bir dönüşümünü sağlamıştır.

94) Watt, "*Muhammad*", C. X, s. 140.

95) Watt, "*Muhammad*", C. X, s. 144.

96) Buhl, "*Muhammed*", C. VIII, s. 460.

97) Watt, "*Muhammad*", C. X, s. 139.

98) Taylor, "*Mohammed*", C. VI, s. 956.

99) Margoliouth, "*Mohammed or Muhammad or Mahomed*", C. XV, s. 648.

Özellikle nikâh çeşitlerine yönelik sınırlama,¹⁰⁰ bu hususta ilk akla gelendir. Ancak bu-
radaki temel husus Hz. Muhammed'in yaşanmakta olan sorunlara çözüm üretebilecek
kişilerden birisi olduğu kabulüdür. Örneğin Watt'a göre dönemin toplumunda aynı ya
da benzer sorunlara bilgece çözümler bulabileceğine, hatta vahiy alabileceğine inanılan
kişiler mevcuttur.¹⁰¹ Dolayısıyla bu bakış, Hz. Muhammed'in vahiy tecrübesinde bir re-
formdan fazlasını görmez.

Reformun her iki yönünü de kapsayacak nitelikteki bir diğer sıra dışı yorum ise
İslam'ın monoteizm adına, herhangi bir felsefî argümanının veya doktrininin olmaması,
yozlaşan eski gelenek, ruhsal tatminsizlik, iç savaşlar ve Arap geleneğine aykırı olan
adaletsizliklere karşı İslam'ın çözümünün, bir doktrinden ziyade pratik bazı çözümlerden
ileri geçmeyen bir durum arz etmesidir.¹⁰² Armstrong, kronik hale gelen Kur'an'a parçacı
yaklaşımın esiri olarak bunu iddia etmektedir. Bundaki dayanağı da "Bu mesajlar yalnız-
ca birer hatırlatma ve öğütten ibarettir."¹⁰³ mealindeki ayettir. Aslında sırf bu noktadan
bakış, önceki semâvî dinlerin de bu hususları gerçekleştiremediğine bir işarettir. Çünkü
Kur'an bu ayetle zaten, ilahi vahyin bir halkası olduğunu açıkça belirtmektedir.

Nemoy, İslam dininde yer alan monoteizm, ibadet ve kabullerden hareketle Yahudili-
ğin reforme edildiğini, dahası Hz. Muhammed'in tıpkı Katolisizmi reforme eden Luther
misali olduğunu söyler. Keza muhatabının tasdik etmesini beklerken istediğini alama-
yınca kendisini yücelten ama Yahudileri de yalanlayan bir tavra büründüğü fikri,¹⁰⁴ inatçı
reform iddiasının bir başka aşamasıdır. Bu bakışın temel nedeni, muhtemelen İslam'ın
ortaya çıkış anı ve ortamına dair yapılan değerlendirmelerdir.

Kur'an'da bir doktrin olmadığı hususundaki görüşleri destekler mahiyette verilecek
bir başka örnek de Margoulith'e aittir. Ona göre Medine'de Hicrî 3. yılda şarabın ya-
saklanmasının sebebi, alkol kullanmakta olan bazı Müslümanların sergiledikleri saygı-
sız tavırlardır.¹⁰⁵ Buhl'e göre ise hem içki hem de kumar yasağının temelinde İslam'dan
kaynaklı bir gerekçe olmayıp esas neden, diğer dinlerdir. Buna göre yasaklama, Araplar
arasında yaygın olan içki ve meysir kumarının müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlarla
eğlenceli ortamlarda bulunabilecek Müslümanların şüpheli münasebetler kurmalarını en-
gellemeye dönüktür.¹⁰⁶ Ancak bu nedenlerin hiçbirisi Kur'an'da yer almayıp, aslında bu
tespit, yine Kur'an'a parçacı yaklaşımın tipik bir örneğidir.

Margoliouth'un da değindiği ve birçok Batılı araştırmacının ortak görüşü, Hz.
Muhammed'in her halükârda bir reformist olduğudur.¹⁰⁷ Hz. Muhammed'e yönelik re-

100) 4/ en-Nisa/22.

101) Watt, "Muhammad", C. X, 144.

102) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6222.

103) 80/el-Abese/11.

104) Nemoy, "Islam", C. V, s. 612.

105) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 647.

106) Buhl, "Muhammed", C. VIII, s. 464.

107) Ronart, "Muhammad", C. II, s. 381; Schacht, "Mohammed", C. IX, s. 569.

formcu değerlendirmeyi de kültürel ve ahlâkî olmak üzere iki açıdan ele almak gerekir. Kültürel bazda reform yorumu, genelde Mekke’de egemen hale gelen materyalist durumun neden olduğu dezavantajlara binâen yapılmaktadır. Çünkü ticari hayatta elde ettikleri başarı, Mekkeli tüccarları kabile gerçeklerinden koparmıştır. Dolayısıyla yaşanan sosyolojik değişimin geleneksel değerleri ortadan kaldırıyor olması¹⁰⁸ nedeniyle olsa gerek, İslam’ın bu yöndeki eleştirileri de birer reform olarak görülmektedir. Ancak bu yorumlarda yapılan temel hata, İslam’ın materyalist gidişata yönelik önerdiği söylenen sosyal adalettir. Çünkü Hz. Muhammed’in uyguladığı belirtilen sosyal adalet tanımından, genelde ‘servetin eşit dağılımı’¹⁰⁹ mesajı çıkarılmaktadır. Hâlbuki ilk nâzil olan ayetlerden itibaren Kur’ân’da sosyal adalet adına söylenen, eşit bir dağılım olmadığı gibi zekât ve sadaka gibi ibadetler de zaten böyle bir eşitliği imkânsız kılar. Ahlâki alandaki reformlarda ise Margoliouth’a göre köleliğin devamı, kan davasında diyet uygulaması, humus payı, yemin keffareti, cariye sayısında sınırlama olmayışı, poligami ve özel mülkiyet gibi birçok alanda getirilen uygulamalar, çözümden çok sorun getirmiş olup, reform adına yegâne çözüm, kız çocuklarını öldürmenin yasaklanmış olmasıdır.¹¹⁰ Margoliouth, İslam’ın koyduğu yemin kefareti uygulamasını herhangi bir neden belirtmeyerek talihsiz bir uygulama olarak görür.¹¹¹ Hâlbuki kefaretin Yahudilik ve Hıristiyanlık dininde de yer alması ve özellikle İslam Dini’nde kamusal alana katkılar sağlaması itibarıyla,¹¹² dönemin sosyal hayatına ciddi bir kolaylık getirdiği izahattan vâstedir.

Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği mesajı, esası, doktrinel değil, sosyal ve ahlâkî olarak görme çabası,¹¹³ var olan ümmi kültürden hareketle değil de bilâkis onun evrensellik ve semâvîlik iddiasına karşı bir argüman niteliğindedir. Çünkü oryantalist bakışa göre hicretle başlayan süreç bir inanç mücadelesi değil, yerel Arap kültüründe bir dönüşümün hedeflenmesidir. Bu nedenle Bowering, kabilecilikle yoğrulan Arap kültürünü inanç ekleninde şekillendirmek ve seçilmiş kabile şeyhi liderliğinden ilâhî yolla seçilmiş toplumsal liderlik yapısına dönüşüm olarak adlandırdığı bu gidişatı, bir sosyal devrim olarak adlandırır.¹¹⁴

Savaşçı Devlet Adamı

Hz. Muhammed’in konumunu tespit hususunda, ansiklopedilerde onun devlet adamlığı ve siyasî sahadaki hedef ve uygulamaları daima öne çıkartılır. Örneğin Abbot, Hz.

108) el-Hibri, “*Muhammad*”, C. III, s. 267.

109) Armstrong, “*Muhammad*”, C. IX, s. 6222.

110) Margoliouth, “*Muhammad*”, C. VIII, s. 876.

111) Margoliouth, “*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*”, C. XV, s. 649.

112) Yaran, Rahmi, “*Kefâret*”, *DİA*, İstanbul, 2002, C. XXV, s. 180-181.

113) Armstrong, “*Muhammad*”, C. IX, s. 6221.

114) Bowering, “*Muhammad*”, s. 368.

Muhammed'in dinî liderlik yanında Arapların politik lideri olduğu görülmektedir.¹¹⁵ Bunun temel sebebi, hicretten sonra gerçekleşen kurumsallaşma olsa da aslında o, zamanla Müslüman birçok devletin kurulmasına ön ayak olduğu sistemi tesis etmesiyle bir devlet adamı olarak nitelenir. Batılı araştırmacılar, İslam tarihindeki siyasal oluşumları da Hz. Muhammed üzerinden değerlendirir. Yani onlara göre dinî-siyasî bir toplum meydana getiren Hz. Muhammed, günümüzdeki Ortodoks Müslümanlık zihniyetindeki din-politika özdeşliğinin nedenidir.¹¹⁶ Örneğin Margoliouth, onun kurduğu sistemi bir devlet olarak değerlendirmez. Fakat Margoliouth, yasama yürütme ve yargı erklerine sahip bir lider tanımlaması yanında onun, ordu komutanlığı sıfatına da sahip olduğunu söyler.¹¹⁷

Oryantalist bakışta kabul gören eli kılıçlı peygamber figürünü ansiklopedilerde de görmek mümkündür. Bu hususta Hz. Muhammed'in uygulamaları eleştirilirken risâlet zincirinden örnekler verilir. Buna göre Nemoy, Hz. İbrahim vurgusundan hareketle ne Hz. İbrahim ne de Hz. İsa'nın bir kral peygamber olduğunu, hele hele onların bir fetih politikası gütmeyeceğini söyler.¹¹⁸ Örneğin Edward Juri, Hz. Muhammed'in risâlet görevini sürdürmesine rağmen giderek artan bir şekilde eli silahlı, savaşçı bir yönetici olduğunu ve saldırgan bir devletin işlerini yürüttüğünü öne sürer. Juri, bu tanımlamasıyla Hz. Muhammed'in tarihsel rolüne muvafık bir şekilde davrandığı kanaatindedir.¹¹⁹ Savaşa endekslili bir Müslüman tanımlaması o derece vurgulanır ki İslam'daki alkol yasağı, tıpkı oruç gibi askeri disiplin için getirilmiş bir düzenleme olarak yorumlanır.¹²⁰

Aslında Hz. Muhammed'i ve ashabını siyasî ve askerî nitelikli bir oluşum olarak tanımlayan bakışın, onun hayatındaki her gelişmeyi de bu minvalde okuması olağandır. Bu hususta tipik bir örnek de Hudeybiye ahdi sürecidir. Hudeybiye Ahdi ardından Müslümanların yaşadığı moral çöküşü Batılılarca bir isyan tehlikesi olarak görülür. Hâlbuki Mekke'ye savaşma gayesiyle gidilmediği gibi, Hudeybiye'de Müslümanların Hz. Muhammed'e itaat ve sadakati, müşrikleri şaşkına çevirmiş, gibi bu durum caydırıcılık adına ahdin imzalanma nedenlerinden de birisini oluşturmuştur. Burada kabul edilen şartların ve umre kazası kararının, moral çöküşüne neden olduğu muhakkaktır. Ancak her şeye emir komuta zinciri ve saldırı mantığı üzerinden bakanlar, dinî bir vecibe için çıkılan yolculuğun isyana evrilmesini de düşünebilmektedir.

Hitti, İslam'ın tekâmülünde başlangıçta var olan kardeşlikten ibaret birlik ve bütünlük bağının, evrensel bir inanç bütünlüğüne evrilmesini hayretle karşılar ve bu başarıyla yapılan müteselsil fetihlerin hantal kitleyi bir organizasyona dönüştürdüğünü öne sürer.¹²¹

115) Abbot, "Mohammed", C. IX, s. 3911.

116) Thomson, "Muhammad", C. II, s. 761.

117) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 648.

118) Nemoy, "Mohammed", C. VII, s. 609.

119) Juri, Edward J., "Mohammed", *Collier's Encyclopedia*, P.F. Collier's & Son Corporation, New York, 1950, C. XX, s. 52.

120) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 875.

121) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 293.

Watt'a göre Medine'de oluşturduğu konfederasyon, her geçen gün Müslüman olan katılımcı kabilelerle büyüyünce Hz. Muhammed, kabilelerin kendi aralarındaki çatışmaları bitirip enerjilerini kuzeye (Suriye, Irak) kanalize etmeyi hedefledi. Zaten Tebuk Seferi de gelecekteki genişlemenin habercisiydi. Hitti Hz. Muhammed'in Suriye seferini, uygar dünyanın büyük bir kısmını kuşatana dek bitmeyecek bir mücadelenin ilk hareketi olarak niteler.¹²² Dolayısıyla Watt "Bu genişlemeyi sağlayan, iyi bir politik kimlik yanında pragmatist bir peygamber tasavvurudur"¹²³ sözüyle Hitti'yi desteklemiş olmaktadır.yönündeki iddiasına iddia edilir.

Genel olarak Batılı yazarların İslam'a bakışında çıkarıcı bir değerlendirme esastır. Şöyle ki Hz. Muhammed, kendince belirlediği hedefleri gerçekleştirme adına, durmadan çalışmakta ama en önemlisi de yanlış da olsa her amacı için bir meşruiyet oluşturma gayreti gütmektedir. Bu minvaldeki değerlendirmelerin en büyük sebebi, belki de Batı'da sîret ilminin eleştirel saikle ele alındığı yönündeki iddiadır. Çünkü Batılıların gözünde siyer kaynakları; içerdikleri kronoloji sorunları, tekrar olaylar, çelişik ve karmaşık içerik, politik-kabilevî milliyetçilik, resmî ve peşin hüküm gibi zaafı itibariyle sorunludur.¹²⁴ Birçok tarzla ele alınan Hz. Muhammed'in hayatı noktasında Knappert'e göre, resmî söylem siyer ilmi olup burada savaşlar ve bunun yanındaki bazı girişimler öne çıkarılıp ele alınmadığı için, Batılı tarihçiler onun sîret bilgisini etraflı-eleştirel- olarak incelemektedir.¹²⁵ Ancak bu tespit İslam dünyasında var olan sırf meğâzî isimlendirmesi açısından bile oldukça afakî gözükmektedir.

Bazı araştırmacılara göre muhacirlerin Medine'deki yegâne faaliyetleri, Mekke kervanlarına saldırı düzenlemekten ibaret bir gelir arayışıdır. Bu görüşe göre tüm çabalara rağmen, Batn-ı Nahle Seriyyesi'ne kadar her hangi bir maddî kazanç elde edilememiştir.¹²⁶ Bowering, müşrik bir tacirin haram aylarda öldürülmesinden hoşnut olmamasına rağmen, Batn-ı Nahle olayının Hz. Muhammed'e, ileriye dönük saldırılar için cesaret verdiği görüşündedir.¹²⁷ Margoliouth ise Bedir Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının da saldırgan gidişat izlemede Medine'ye avantaj sağladığı kanaatinindedir.¹²⁸

Muhacirün, Mekke'de ticaret erbabı iken, Medine'nin ziraî ortamında vasıfsız durumdaydı. Kendilerine Mekke'de yaşam hakkı tanımayan ve sadece ticarî kârlarını düşünen Mekke'nin zenginleri ise güney-kuzey ticarî seyahatlerini sürdürmekteydi. İşte bu noktada Müslümanların, yaşadıkları maddî kayıplar ve İslam uğrunda yurtlarını terk etmiş

122) Hitti, "Mohammed", C. XIX, s. 294.

123) Watt, "Muhammad", C. X, s. 141, 142.

124) Lecker, "Muhammad", C. XIV, s. 601.

125) Knappert, Jan, "Muhammad", *The Encyclopaedia of Middle Eastern Mythology And Religion*, Element Books, Shaftesbury, 1993, s. 200.

126) Margoliouth, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", C. XV, s. 647.

127) Bowering, "Muhammad", s. 370.

128) Margoliouth, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", C. XV, s. 648.

olmalarını hesaba katmadan kervanlara yönelik engelleme politikalarını, “Haram ayda savaşmayı meşru gördü”¹²⁹ diyerek yorumlamak, olaya binâen nâzil olan ayeti¹³⁰ görmezden gelmektir. Aksine harem bölgesinde Müslümanlara inançlarından dolayı her türlü işkence yapılmıştır. Kuzey ticaret güzergâhına yönelik uygulanan engelleme politikaları sürecinde vuku bulan Bedir Savaşı nedeniyle İslam’ın askerî bir nizam olduğunu iddia etmek,¹³¹ aslında onu tarihsel süreçte de günümüzde de şiddete endeksleme çabasından ibarettir.

Hicret sayesinde, artık kan bağı yerine inanç bağının geçmesi dolayısıyla, Arap Yarımadası’nda bir toplumsal dönüşüm yaşanmıştır.¹³² Ancak Margoliouth, Hz. Muhammed’in bu yolla kardeş kanının dökülmesine cesaret verdiğini söylemektedir.¹³³ Hâlbuki bunun zıddını da düşünmek mümkündür. Şöyle ki kabilecilik mefhumu üzerinden haksız da olsa kendi kabilesini önceleyen Araplar, İslam’la birlikte bu taassuptan sıyrılıp İslam dini kardeşliğini tercih etmiştir. Nitekim Mus’ab b. Umeyr’in Bedir esirleri arasında bulunan öz kardeşi Ebû Aziz’e karşın, onu tutuklayan Ebû’l-Yusr’u kardeşi olarak nitelemesi bunun en bariz örneklerindendir.¹³⁴ Dolayısıyla, din kardeşliğine karşın, sosyal bir yaptırım müeyyidesi olan kabile kardeşliğinin giderek azaldığı ve yerine de benzeri bir yaptırımın konamadığı söylemi,¹³⁵ yanlı bir bakıştır.

Hz. Muhammed’in Ehl-i kitaba yönelik saygısının yanında Müslümanların da saygılı olmalarını emrettiği görüşünü kabul edenlere¹³⁶ karşın, Hz. Peygamber’in başta müşrikler olmak üzere muhataplarıyla sadece savaş üzerinden bir mücadeleye girmiş olduğu iddiası ansiklopedilerde yaygın bir kanaattir. Ancak nedense her karar ve uygulamasından hareketle Hz. Muhammed’e, gizli gündemi olan ve bahanelerle hareket eden bir profil çizilmektedir. Bazı yazarlara göre, savaşlara dair bahanelerin kaynaklarda üretilmiş olması da mümkündür. Örneğin Benî Kaynuka sürgününe neden olarak gösterilen taciz olayının aslında eski bir Eyyamu’l-Arap nedeni olduğunu söyleyen Lecker’e göre esas neden, Benî Kaynuka ve Hazrec arasındaki ittifakın, Hazrec’in Kavâkile kolunun vazgeçmesiyle çökmüş olmasıdır.¹³⁷ Aslında bu yorum, desteksiz kalan Benî Kaynuka’nın sürülmüş olduğuna dönük oldukça yüzeysel bir çıkarımdır. Hâlbuki bu durum neden değil, sonuçtur. Yani Bedir ardından Benî Kaynuka’nın sert tutum ve tavırları Hz. Peygamber’in kuşatma kararı almasına neden olmuş, kabile desteğini yitiren Benî Kaynuka da göç etmek

129) Hitti, “*Mohammed*”, C. XIX, s. 293.

130) 2/el-Bakara/217.

131) Hitti, “*Mohammed*”, C. XIX, s. 293.

132) Bowering, “*Muhammad*”, s. 368.

133) Margoliouth, “*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*”, C. XV, s. 649.

134) İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. II, s. 287.

135) Margoliouth, “*Muhammad*”, C. VIII, s. 876.

136) Abbot, “*Mohammed*”, C. IX, s. 3911.

137) Lecker, “*Muhammad*”, C. XIV, s. 604.

zorunda kalmıştır. Keza aynı bakış, Benî Nadir gazvesinin nedeninin Ka‘b b. Eşref’in öldürülmesi olduğunu söyler de Ka‘b’ın neden öldürüldüğünü belirtmez. Dolayısıyla ansiklopedilerde İslam tarihi kaynaklarının da tıpkı Hz. Muhammed gibi sürekli neden ürettiği görüşü¹³⁸ hakimdir.

Hz. Muhammed’in değer tanımazlığı ve hedefleri için ahitlerini bile ihlâl edebileceğine dair İslam tarihine parçacı bir başka yaklaşım, Hudeybiye Ahdi için öne sürülür. Hz. Muhammed’in, Hudeybiye Ahdi’ne rağmen bir bahane bulup Mekke’yi fethetme kararı verdiği tespiti yanında¹³⁹ ahdin, bizzat Kureyş’in müttefik kabilesinin ihlâliyle bitirildiğine yönelik yorumlara da rastlamak mümkündür.¹⁴⁰ Mekke’nin fethindeki ufak çatışmalar veya idamına hükmedilen İslam’ın azılı düşmanları nedeniyle olsa gerek, Margoliouth, bu uygulamayla Hz. Peygamber’in harem bölgesinde kan dökmeyi meşru gördüğünü söyler.¹⁴¹

Hz. Peygamber’in bahane üreten ve çıkarıcı bir karaktere sahip olduğu hususundaki bir diğer çıkarım, Benî Nadir vakasına Uhud Savaşı’nın neden olduğu, yani Uhud Savaşı’ndaki maddi kayıpların Benî Nadir malları ile telâfi edildiği kanaatidir.¹⁴² Medine’de Yahudi kabileleriyle Müslümanların mücadele sürecini değerlendiren Lecker, Hz. Muhammed’in Benî Nadir ve Kureyza ile ahit yenileme çabalarını ve Kureyza ile yaptığı ikinci ahdi, Yahudilerin arasını ayırıp yalnızlaştırma olarak değerlendirir.¹⁴³ Aslında Medine’de hicretten öncede Yahudiler arasında bir inanç veya kabile bloğu yoktu. Bilâkis Evs, Kureyza’yla; Hazrec, Nâdir ve Kaynuka ile müttefikti.¹⁴⁴ Medine’de mücadeleye girilen Yahudi kabilelerine yönelik, bahanelerle saldırıldığı iddiasını, hele Kureyza hakkındaki iddiaların yetersiz olduğunu öne süren Lecker’in¹⁴⁵ ve Kureyza’nın acımasızca bir muameleye tabi tutulduğu yönündeki Bowering’in¹⁴⁶ ve Rubin’in¹⁴⁷ ifadelerinde açıkça görmekteyiz. Buna rağmen, Kureyza’nın kuşatmacı ahzpla bir entrika içine girecek muhtemelen bir ihanet faaliyeti planladığını söyleyen yazarlara da rastlamaktayız.¹⁴⁸ Armstrong’a göre Medine’deki üç büyük Yahudi kabilesi de Hz. Muhammed’e yönelik

138) Lecker, “*Muhammad*”, C. XIV, s. 604.

139) Bowering, “*Muhammad*”, s. 370; Margoliouth, “*Mohammed or Muhammad or Mahomed*”, C. XV, s. 648.

140) Armstrong, “*Muhammad*”, C. IX, s. 6226; el-Hibri, “*Muhammad*”, C. III, s. 1267.

141) Margoliouth, “*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*”, C. XV, s. 648.

142) Bowering, “*Muhammad*”, s. 373.

143) Lecker, “*Muhammad*”, C. XIV, s. 604.

144) İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. III, s. 11, 144, 189.

145) Lecker, “*Muhammad*”, C. XIV, s. 604.

146) Bowering, “*Muhammad*”, s. 373.

147) Rubin, “*Muhammad*”, C. VIII, s. 597.

148) Glasse, Cyril, “*Muhammad, The Messenger of God*”, *The Concise Encyclopaedia of Islam*, Stacey International, London, trs., s. 283; Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 142.

bir entrika içindeydi. Ona göre Nadir ve Kaynuka, günlük hayattaki entrikalarının bedelini sürgünle, Kureyza ise savaş esnasındaki entrikasının bedelini ölümle ödemiştir.¹⁴⁹ Lecker ise Kureyza'ya yönelik alınan idam kararının nedenini Evs içinde az Müslüman bulunmasına bağlar.¹⁵⁰ Aslında Lecker burada suçun mahiyetinden ziyade Hz. Muhammed'i ikna noktasına olayı taşır ki bu da aslında alınan kararın siyasî olduğuna yönelik zorlama bir çabadır. Armstrong burada politik şartlara göre yaklaşım sergileyen peygamber imajının tipik bir savunucusu gibidir. Hâlbuki an itibarıyla henüz tam anlamıyla İslamlaşmamış Hazrec'in eski siyasî bağlarından kopamamış olması ve özellikle Abdullah b. Übey faktörü burada unutulmamalıdır. Neticede Hz. Muhammed'in Yahudilere dönük yaklaşımları hususunda sürgün ve imha tespiti, bazen öyle bir işlenir ki sanki Hz. Muhammed Medine'ye hicretle birlikte İslam'a tavır alanlara haddini bildirmek için kendilerini öncelik sırasına tabi tutmuştur. Buna göre önce Medine'deki Yahudi varlığına savaş açarak içteki muhalif duruşu yok ettikten sonra Kureyş'le mücadeleye başlamıştır.¹⁵¹ Hâlbuki mücadele sıralaması ve muameleye dönük tespitler itibarıyla böyle bir gidişat, tarihsel gerçeklere uygun düşmez. Çünkü bu tür tespitler, maalesef hicreti ve nedenlerini iyi yanıtsamadığı gibi Yahudilerle yaşananlara dair etraflı bir tahlil de içermez.

İslam'ın mücadele kararlılığının arkasında yatan neden olarak genelde, Hz. Muhammed'in risâletini kabul edip etmemek gösterilir. Buna göre Yahudilerle yapılan kavgaların nedeni, sergiledikleri dinî muhalefet, Hz. Muhammed'e suikast söylentisi veya ona iman hususundaki beklentilere cevap vermemeleridir.¹⁵² Dinî muhalefet hususunda en fazla ısrarcı olan yazarlardan birisi de Margoliouth'dur. Ancak o, öne sürdüğü muhalefet noktasındaki iddiasında bir tezata düşerek, manevi bir beklentinin karşılıksız kalması iddiasından vazgeçer ve başta askerî yetersizlikleri olmak üzere, saldırıların özellikle Yahudilerin ellerindekileri yağmalama arzusundaki Müslümanları doyurmak amaçlı olduğunu düşünür.¹⁵³ Aslında üç büyük Yahudi kabilesinin sürgün veya ölümle cezalandırılması nedeniyle sonuçtan hareketle bir değerlendirme çabası, mazlum Yahudi¹⁵⁴ profilinin oluşumuna neden olmaktadır. Hâlbuki Yahudilerle yaşanan süreçleri iyi anlayabilmek için kendilerinin içerde ve dışarıda yaptıkları kabile ittifakları¹⁵⁵ ve muhtemelen buna dayalı tehditkâr tavırları¹⁵⁶ gözden kaçırılmamalıdır.

Nâzil olan cizye ayeti, Müslümanların egemenliğinde yaşamayı kabul eden çatış-

149) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6225.

150) Lecker, "Muhammad", C. XIV, s. 605.

151) Ronart, "Muhammad", C. II, s. 384.

152) Awn, Peter J., "Muhammad", *Encyclopedia of Asian History*, Collier Memillan Publishers, London, 1988, C. III, s. 48.

153) Margoliouth, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", C. XV, s. 648.

154) Nemoy, "Islam", C. V, s. 613.

155) Lecker, "Muhammad", C. XIV, s. 603.

156) İbn Hişâm, *es-Sîre*, C. III, s. 9.

masız Ehl-i kitap mensuplarına yönelik genel bir uygulamaya kapı aralamıştır. Ancak buna rağmen Necran Hıristiyanlarının Medine’de Yahudilerle yaşanan mücadelenin bir benzerinin kendilerini beklediği iddiası ile ahit imzalamaya razı oldukları görüşü,¹⁵⁷ en az Yahudi aleyhtarlığı iddiası kadar yersizdir. Bu ilahi vahiyle birlikte aslında Ehl-i kitaba dönük genel bir uygulama başlamakta olup bu durum Hıristiyanlara dönük bir ayırım veya tepki de değildir. Bilâkis, şimdiye kadar Yahudilere dönük olan uygulamalarda içinde cizye geçen bir zimmet akdinin var olmamasıdır.

Yahudilik eksenli bir İslam değerlendirmesi, vergi hususuna da aynı gözle bakılmasına neden olmaktadır. Ayrıca Hayber’de Yahudilere uygulanan yarıcılık, ürün üzerinden olup vatandaşlıkları da geçici statü niteliği taşımaktaydı. Ancak Necran ahidinden önce nâzil olan et-Tevbe Sûresi 29. ayetle, artık Müslüman egemenliğindeki gayrimüslimlere dair cizye hususu devreye girmiştir. Nâzil olan cizye ayetinin Hz. Peygamber’in Hayber uygulamasına muvafakat ettiğini söylemek¹⁵⁸ doğru olamaz. Dolayısıyla Tebuk seferi esnasında Akabe Körfezi’nde yer alan Yahudi ve Hıristiyan toplulukların ve Necran Hıristiyanlarının zimmet ehli yapılması, zimmet ahdi için ilk örneği oluşturmuştur.¹⁵⁹ Bu esnada Hıristiyanlara yönelik tavırları ise ‘daha az düşmanca’ olarak tanımlamak, sadece ön yargıyla izah edilebilir. Çünkü Müslümanların bu zamana dek muamelelerinde belirleyici olan, muhatap kesimin tavrıdır. Bunun en büyük göstergesi Müslümanların maddi yetersizlikleri ve sayıca azlığıdır. Ancak buradaki mücadeleleri genelleştirip bunların İslam tarihinde Yahudilere dönük adeta duvarlar ördüğü iddiası,¹⁶⁰ doğru değildir. Yahudilere dönük yürütülen mücadelelerde temel neden Yahudilik değil, Yahudi kabilelerin sergilediği düşmanca tavrıdır. Sürgün ve infazlardan sonra Medine’de halâ daha Yahudi varlığının devam ediyor olması¹⁶¹ yanında Emevî, Abbasî, Endülüs Emevîleri dönemlerinde Yahudilere dönük zimmî uygulamalar başta olmak üzere, yaşananlar dikkate alındığında “Yahudi düşmanlığı” iddiası anlamsız kalacaktır. Nitekim Armstrong, günümüzde bile Kur’ân’da yer alan söz konusu tarihsel mücadeleyi evrenselleştirerek kronik bir Yahudi düşmanlığı yaratmanın, Kur’ân ve Peygamber üzerinden meşrulaştırılarak yürütülmeye çalışılan bir politika olduğu kanaatindedir.¹⁶²

Yahudilerle ve özellikle mürtedlerin liderleriyle mücadelede gerçekleşen suikastlar, hem işlenen cürmün verdiği zararı bertaraf etme hem de bu yolun örnek alınmasını önleme adına önemli bir ders içermekteydi. Margoliouth, bunu da olumsuzlukla değerlendirir ve dahası bu uygulamaların sonraki suikastlara örneklik oluşturduğunu iddia eder.¹⁶³ Aynı

157) Margoliouth, “*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*”, C. XV, s. 648.

158) Buhl, “*Muhammed*”, C. VIII, s. 464; Faizer, “*Muhammad*”, c. II, s. 479; Awn, “*Muhammad*”, C. III, s. 48.

159) Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 142.

160) Lecker, “*Muhammad*”, C. XIV, s. 605.

161) Watt, “*Muhammad*”, C. X, s. 142.

162) Armstrong, “*Muhammad*”, C. IX, s. 6226.

163) Margoliouth, “*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*”, C. XV, s. 648.

görüşü paylaşan Schoonover ise bunu İslam dininin öbür dünya-cennet- vaadiyle açıklar. Ona göre İslam dini, dünyevî ve pratikte yaşanan bir din olmasına rağmen cennet arzusu ve cehennem korkusu, bir an önce hatta savaş meydanında ölüm isteğini tetiklemekte, bu uğurda yaşanan her belâ ve musîbete ise kadercilikle bakmayı getirmektedir. Dahası Schoonover, bunun pratik olarak 13. ve 14. asırda şöhret bulan suikastçıların (Haşhaşîler) ve çağımızda benzerlerinin oluşumuna zemin hazırladığı kanaatindedir.¹⁶⁴

Hz. Muhammed'i savaşa endeksli ve saldırgan karakterli gösterme çabalarının bir diğer nedeni cihat olup bu kavram bazen İslam'da savunma ile meşrulaştırılarak ifade edilir,¹⁶⁵ bazen de İslam'ın şartlarının altı olduğu ve 'kutsal savaş' ın da bunlardan biri olduğu söylenir.¹⁶⁶ Dolayısıyla Batılılar nezdinde cihadın kutsal bir savaş olup olmadığı tartışma konusudur. Buna kutsal savaş diyenler yanında, Müslümanların Hz. Peygamber döneminde yaptığını bir 'haklı savaş' olarak görenler de vardır.¹⁶⁷ Aslında cihadın insanın bütün hayatını kapsayan ve içinde entelektüel boyut da olan bir mücadele süreci anlamına geldiği,¹⁶⁸ daha doğru ve yerinde bir bakıştır.

Cihad hususunda sürdürülen tartışmalarda kritik nokta, Hz. Muhammed dönemi ve sonrasını çok iyi ayırt edememe sorunudur. Hz. Muhammed, risâletini bir dayatma olarak kullanmamıştır. Hulefâdan onun tebliğ çabası ve uygulamalarını örnek alanlar da bu yolda yürümüştür. Burada İslam'ı tanıma ve tanıma hususu gözden kaçırılmamalıdır. Aksi halde Hıristiyan ve Yahudiler İslam'a mecbur edilirdi. Nitekim Batı'da cihad olayını bir ihtida süreci olarak görenlere Hodgson ısrarla karşı çıkar. Hodgson'a göre Hz. Muhammed'in müşrik Araplara İslam hususunda ısrarcı olurken Yahudi ve Hıristiyanlara –hatta Mecûsîlere- hoşgörüsüyle davranması, hatta günümüze kadar Hıristiyan Arapların bölgede yaşıyor olması bunun açık bir ifadesidir.¹⁶⁹ Ancak zamanla cihad kavramının kapsamında bir daralmaya gidilmesi nedeniyle cihad, sırf savaştan hatta gayrimüslimlere yönelik bir savaştan ibaret yorumlanmıştır. Hodgson, cihadın İslam tarihinde haksızlığı ilke edinmiş Müslüman yöneticilere karşı da ilan edilmiş olması nedeniyle bu anlamı eleştirir.¹⁷⁰ Armstrong'a göre, İslam dünyasında Hz. Muhammed'i anlama ve onun yolunda yürüme amacıyla oldukça fazla fraksiyonlar mevcut olmakla birlikte Hz. Muhammed'i en fazla suistimal eden yorumun, cihadın sırf savaş olduğu anlamını esas alıp hareket eden selefi çizgidir. Çünkü ona göre bu yaklaşım, Hz. Muhammed'in hayatını sırf silahlı

164) Schoonover, Kermit, "Muhammad and The Qur'an", *Encyclopedia of Morals*, Philosophical Library, New York, 1956, s. 375.

165) Faizer, "Muhammad", C. II, s. 480.

166) Langer, "Mohammed and Islam", s. 184.

167) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6225.

168) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6225.

169) Hodgson, "Islam", C. IX, s. 444.

170) Hodgson, "Islam", C. IX, s. 444.

mücadele ve çatışmaya endekslemektir.¹⁷¹ Hâlbuki Nemoy'a göre, inanmayanlara karşı kutsal savaşa katılmak, İslam'ın temel prensiplerinden değildir.¹⁷²

Hz. Muhammed'e yönelik indirgemeci söylemlerde ısrar eden ve onu sırf tarihsel bir karakter olarak değerlendirenler, İslam dininin nasıl bu derece yayılıp geliştiği hususunu izah için, yine bu doğrultuda değerlendirmeler yapmaktadır. İslam'ın hızlı yayılışı hususunda icbar, ganimet, desise, ihanet, zulüm, çıkar, silahlı şiddet, şehvet vs. olmak üzere birçok yakıştırmalar yapılır.¹⁷³ Rush, Hz. Muhammed'in başarısını bireysel beceri ve seçilmiş bir peygamber olmasına bağlar.¹⁷⁴ Margoulith, Hudeybiye'den sonra İslam'a giren Mekkelilerden hareketle bunda neden olarak Hz. Muhammed'in zaferlerinin etkisini görür.¹⁷⁵ Bu noktada özellikle başarılı komutan Hâlid b. Velîd ve Amr b. el-Âs'ın Müslüman olmasına yer verilir.¹⁷⁶ Aslında bu değerlendirmenin Müslümanların kendi içlerindeki bakışa da yansıtıldığını görmek mümkündür. Örneğin Watt ve Bowering'e göre Bedir galibiyeti, Hz. Muhammed ve Müslümanlar tarafından Allah'ın, Hz. Muhammed'in risâletini desteklediğine dair bir kanıya kapılmalarına neden olmuştur.¹⁷⁷ Bu bakışa göre, Uhud savaşı ardından Müslümanların imanlarında bir sarsıntı gerçekleşmesi gerekirdi. Hâlbuki Uhud savaşına dair Kur'an'da yer alan ayetlerde zaferin Müslümanların bir kaderi olmadığı özellikle vurgulanmaktadır.¹⁷⁸ Ancak Bedir'e yönelik bu değerlendirme, Hz. Muhammed'in "tanrıdan aldığına inandığı"¹⁷⁹ ilk vahiy tecrübesinden itibaren, kendisini peygamber olarak hissetmesi şeklindeki tespitin, bir izdüşümü gibidir. Hâlbuki Bedir zaferini, Arap Yarımadası'na yansımaları üzerinden değerlendirmek, bütünü anlamak adına daha yerinde olacaktır. Dolayısıyla Müslümanların buradaki başarısından hareketle bir zanna kapılmalarından ziyade, Kureyş'in mağlubiyetini tasavvur edemeyen çevredeki Arapların zihniyetlerinde bir değişim yaşadıkları¹⁸⁰ tespiti, daha doğru olacaktır.

Hz. Muhammed'in kendi döneminde ve kendisi ardından gerçekleşen yayılmalarda sebep-muhatap itibariyle bir sürü yorum yapılır. Buna göre, muhatap itibariyle bakılacak olursa kelime-i şehadeti telaffuzun ihtida, gelir vergisi olan zekâtın verilmesinin de itibâ için yeterli görüldüğü fikri, İslam'ın kabulünün basitliğine yorumlanır.¹⁸¹ Ancak şiddet yanlısı ve eli kılıçlı peygamber imajı yayılıştaki genel bir kabul gibidir. Dolayısıyla Hz.

171) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6227.

172) Nemoy, "Islam", C. V, s. 610.

173) Margoliouth, "Muhammad", C. VIII, s. 878; Ronart, "Muhammad", C. II, s. 384; Thomson, "Muhammad", C. II, s. 760.

174) Awn, "Muhammad", C. III, s. 48.

175) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 648.

176) Nemoy, "Mohammed", C. VII, s. 609.

177) Bowering, "Muhammad", s. 372; Watt, "Muhammad", C. X, s. 141.

178) 3/Âl-i İmrân/140.

179) Watt, "Mohammed or Muhammad", C. XII, s. 193.

180) Armstrong, "Muhammad", C. IX, s. 6225; Buhl, "Muhammad", C. VIII, s. 464.

181) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 647; Ronart, "Muhammad", C. II, s. 647.

Muhammed'in vefat etmeden önce şu üç başarısından bahsedilir: Müslüman toplum teşekkülü, Arapça kutsal kitap tebliği ve tanrı yolunda mücadele dinamizmi.¹⁸² İşte bu her üç hususun gerçekleşmesi amacıyla Hz. Muhammed'in saldırgan bir fetih süreci başlatıldığına inanılır. Dolayısıyla onun ardından asırlarca devam den fetih sürecinde kendisinin mücadeleleri ve özellikle de son Suriye sefer hazırlığının örnekligi daima öne çıkarılır.

Hız. Muhammed'in Evlilikleri

Ansiklopedilerde sıkça rastlanan temel bir tezat, başta Kur'an olmak üzere İslam kaynaklarının güvensizliğinin vurgulanmasına karşın, yine aynı kaynaklardan hareketle deliller üretilmesidir. Örneğin Hz. Peygamber'in evlilikleri, bu konulardan biridir. Evliliğine dair 'reşit olmayan' şeklinde bir yaftalamaya tabi tutulan Hz. Aişe'nin bilgisi veya Hz. Hafsa'nın karakteristik özellikleri¹⁸³ kaynaklardan bir tahlile tabi tutulmadan parçacı bir şekilde alınarak kabul edilir.

Hız. Muhammed'in, evlilikleri üzerinden politik bir hedef peşinde olduğu ve politik gücünü evliliklerle pekiştirdiği görüşü, ilgili çalışmalarda adeta genel geçer bir kabul gibidir. Bu hususta ilk akla gelmesi gereken, Ümmü Habîbe'dir. Ancak Ümmü Habîbe ile olan evliliğinin Ümeyye ailesine ülfet imkânı tanısa da politik bir getirisi olduğunu söylemek zordur. Benî Nadir'den Safiyye ve Kıptî Maria ile evliliğinin Hz. Muhammed'e politik bir güç kattığı söylemi,¹⁸⁴ şaşırtıcıdır. Çünkü bununla ne Yahudi kabilelerinin muhalefeti dinmiş ne de arada bir ülfet oluşmuştur. Zaten Hayber fethinden sonra gerçekleşmiş olduğundan, bu evlilikle hangi Yahudi kabilesiyle ülfet oluşturulmuş olacaktır? Keza Hz. Muhammed'in İskenderiye valisine çağrıda bulunmadığını iddia eden Bowering,¹⁸⁵ nedense buradan gönderilen Kıptî bir kadının evliliğini kabul edip bunun politik getirisinden bahseder.

Evlilikleri hususunda, özellikle Hz. Aişe'in evlilik yaşı, karakteri ve onun Hz. Muhammed üzerindeki etkisi çokça dile getirilir. Margoulith, Hz. Aişe'nin evliliği esnasında çocukluk dönemini henüz yeni bitirmiş olduğunu söyler.¹⁸⁶ Fakat bu hususta dönemin sosyolojik gerçeklerini tespit adına, müşriklerin nasıl bir tepki verdiklerinden bahsetmez. Hz. Aişe'nin zeki karakterini övmekle beraber, onun Kur'an'a yansıyan kusurlarına dair eleştirilerinin olduğunu söyler ve bunlara rağmen Hz. Peygamber üzerinde çok etkili olduğunu iddia eder.¹⁸⁷ Bu tespitler Kur'an metnine muvafık olmadığı gibi sırf ifk hadisesi süreci bile böyle bir hegemonyanın olmasını imkânsız kılar. Onun evliliklerinin Hz. Hatice'den sonra artması durumu, Batı'da çokça eleştirilir. Zeynep binti Cahş evliliği hususundaki tipik oryantalist yaklaşım olan "sevgi" yaftası ansiklopedilerde¹⁸⁸ de tekrar

182) Bowering, "Muhammad", s. 368.

183) Margoliouth, "Mohammed Or Muhammad Or Mahomed", C. XV, s. 647.

184) Bowering, "Muhammad", s. 375.

185) Bowering, "Muhammad", s. 374.

186) Margoliouth, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", C. XV, s. 649.

187) Margoliouth, "Mohammed or Muhammad or Mahomed", C. XV, s. 649.

188) Glasse, "Muhammad, The Messenger of God", s. 281.

edilir. Ancak Hz. Muhammed'e bir reformist olarak bakan ve her çözümünü reform üzerinden değerlendiren oryantalizm ekolü, nedense bu evliliği bir reform olarak değerlendirmez. Makul olan ancak geleneğin yasakladığı bir evliliği ise "sevgi" ile yaftalayarak Hz. Muhammed'e ahlâkî açıdan saldırmaya çalışır. Millî bir din oluşturma iddiası veya sırf lider insan figürü, bu olayın sevgiyle geçiştirilmesi veya yaftalanmasının sebepleri olabilir.¹⁸⁹ Keza Muhammedanizm iddiasının bir getirisi olsa gerek, Margoliouth, Hz. Peygamber'in eşlerini boşama ile tehdit ederken Kur'an ayeti üzerinden yeni eşler almayı kendine garanti etmesini de eleştirir. Fakat Margoliouth, bu tarz bir söylemin eski ahitte var olan bir durum olduğunu da ikrar eder.¹⁹⁰

İslam'ı tebliğ emriyle birlikte müşriklerin en büyük sloganı, kendileri gibi bir insanın peygamber olmasının imkânsızlığı idi. Çünkü Allah'a yakarırken de putları aracı yapan şirk mefhumu, aslında dinî aşkınlıktı. Batılı bakışta da bunun yansımalarını farklı örneklerle de olsa görmektediriz. Hz. Peygamber'in ev hayatını çok eşliliğinden hareketle alaya alan Margoliouth, sebep-i nüzûl hususunu hiçe sayarak onun ev sorunlarının Kur'an'a da yansıdığını söyler.¹⁹¹ Aslında bunun nedenleri Hz. Peygamber'in aşkınlıktırılmamış olması ve onun beşeri yönüdür. Onun Medine döneminde birden çok kadınla evlenmiş olmasını bir 'kraliyet haremî' olarak adlandırıp politik nedene dikkat çekenler¹⁹² yanında, bir erkek çocuk sahibi olup soyunu sürdürme amacını tespit edenlere de rastlamak mümkündür.¹⁹³ Abbot ise Hz. Muhammed'in evliliklerinin çokluğunu, kendi dönemindeki diğer liderlerin çok eşlilik geleneklerine riayet etmek olarak açıklar.¹⁹⁴ Bu evlilikleri, liderlikten kaynaklı toplumsal bir beklentiye bağlayanlar¹⁹⁵ yanında, Hz. Peygamber'in döneminde herhangi bir kabile toprağının fetih sürecini, liderinin kızıyla evlenerek tamamladığı tespiti¹⁹⁶ ilgili yorumlar içinde en afâkî olanıdır. Bu hususta siyer kaynaklarındaki tek örnek Benî Mustalik olup Hz. Peygamber, bu gazve başarıyla sonuçlandıktan sonra esirler arasında bulunan kabile liderinin kızı Cüveyriye Binti'l-Hâris ile evlenmiştir.¹⁹⁷

189) Oryantalistler, bu evliliğe dair İslam tarihi kaynaklarından parçacı yaklaşımla aldıkları bilgilerden hareketle, taraflı bir değerlendirmede ısrarcı olmuşlardır. Dolayısıyla Batı'da Hz. Muhammed'in bu evliliği gizli bir sevgi gündemiyle değerlendirilmekte ve bunun toplumsal yaşamda oluşturduğu değişim ve dönüşüm görmezden gelinmektedir. Bkz. Barış, Mustafa Necati, "*Zeynep Bint Cahş Ve Hz. Peygamber İle Evliliği*", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. X, Adana, 2010, s. 182,189.

190) Margoliouth, "*Muhammad*", C. VIII, s. 879.

191) Margoliouth, "*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*", C. XV, s. 649.

192) Margoliouth, "*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*", C. XV, s. 649.

193) Ronart, "*Muhammad*", C. II, s. 384.

194) Abbot, "*Mohammed*", C. IX, s. 3911.

195) Abbot, "*Mohammed*", C. IX, s. 3911; Armstrong, "*Muhammad*", C. IX, s. 6224.

196) Margoliouth, "*Mohammed Or Muhammad Or Mahomed*", C. XV, s. 649.

197) İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, C. II, s. 81.

Hız. Peygamber'in politik kimliğinin sırf dışarıyla değil, iç bağlantılar için de öne sürüldüğünü görebiliriz. Buna göre Hız. Peygamber'in çevresindeki ileri gelenlerin kızlarıyla yaptığı evlilikler, devlet görevlileri üzerinde güçlü bir etki yaratmak olarak yorumlanır. Hâlbuki Hız. Peygamber döneminde daimî bir devlet görevlisi uygulaması olmadığı bir gerçektir. Bu tespitin nedeni muhtemelen Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer'in Hız. Muhammed'in yardımcıları¹⁹⁸ olarak görülmesidir. Onun evlilikleri üzerinden bir kadın zafiyeti içinde olduğu vurgusu, belki de bugün İslam dünyasına dönük birtakım algıların oluşumundaki nedenlerden olan bazı hadislerle¹⁹⁹ verilmeye ve güçlendirilmeye çalışılır.

Sonuç ve Değerlendirme

İncelediğimiz ansiklopedilerde Hız. Muhammed'e yönelik birçok bakış açısı mevcut olup bunlar arasındaki tek ortak nokta, indirgemeci-eleştirel yöndür. Bunda, dinî ve kültürel aidiyet oldukça baskındır. Kur'ân metninden parçacı yaklaşımla alınan bazı ayetlerle yapılan heretik damgalamalar yanında, kaybolan kültürel değerleri idame ettiren bir müceddid veya monoteist çizgide hareket eden bir reformist, ama her şeyden çok pragmatist bir kimlik teşhisi, ansiklopedilerde sürekli müşahede edilebilecek bir durumdur.

Batılı araştırmacıların farklı sâiklerle yaptıkları tanım ve değerlendirmeler önümüze birçok Hız. Muhammed profili koymaktadır. Buradaki bir diğer sorun ise ortaya konan profiller üzerinden, tanımlamaların tüm Müslümanlara yönelik sürdürülmesidir. Batılı araştırmacıları şaşırtan, Müslümanların kendilerinden çok, Hız. Muhammed'e yönelik tahkirleri direkt kendi üzerlerine alıyor olmalarıdır. Ancak Hız. Muhammed'in başta müşrik Araplar, ardından Yahudiler ve Hıristiyanlarla akidevî mücadelesini, sadece siyasî olarak görüp lanse etmek, onun mesajına, şahsına ve Müslüman topluma yönelik sataşma, hakaret ve saldırıların günümüz için de örneklik oluşturmuş olması nedense dikkate alınmaz. Aksine, bu süreçte Hız. Muhammed'in ve Müslümanların yaptıkları üzerinden günümüz Müslümanlarına yönelik bir okuma geliştirilir ve üsve-i hasene niteliği, kötü örneklik olarak yansıtılır.

Hız. Muhammed'in risâletine dair tespit ve değerlendirmelerde ise genelde Kitab-ı Mukaddes odaklı yansıtılır. Pragmatist bir peygamber yorumu ve iddialar yumağı ile karşı karşıya kalınmaktadır. Hız. Peygamber'in semâvî dinlerle ve kendi yerel kültürüyle ilgisi, İslam'a yapılan katkılar bağlamında eklektik bakış üzerinden değerlendirilir. Buna göre Hız. Muhammed, önceki vahiylerle muvafık her bilgi üzerinden nakilcilikle suçlanırken, bunlardan farklılık arz eden her bilgi nedeniyle de muhalefet ve millîleşmeyle yaftalanır.

Hız. Muhammed, sürekli bir yerlere eklenilen ve buralardan edineceği meşruiyetle hedefine ulaşacak birisi olarak değerlendirilir. Buna göre o, hedefine ulaşmada ya silahlı ya da zekice politikalarla hareket ederek karşılaştığı sorunları çözmüştür. Bunun seyri de önce müşriklere, ardından Ehl-i kitaba ve sonunda ise aslına rücu ederek pagan kültüre ve millîleşmeye evrilme şeklinde aktarılır. Dolayısıyla Hız. Muhammed'in İslam'ı, çev-

198) Watt, "Muhammad", C. X, s. 143.

199) Glasse, "Muhammad, The Messenger of God", s. 281.

resindeki çoktanrılı inançtan farklı hale getirmek amacıyla önce monoteizme sonra da monoteist inanç kesimlerine karşı evrensellik iddiasına taşınmış olduğu görüşü, ansiklopedilerde yoğun olarak benimsenen klasik Batılı anlayışın bir yansımasıdır. Suikastlar ve soygunlar düzenleyen, nefesine düşkün, soykırımlar yapan, tiran, adalet istismarcısı ama aynı zamanda tüm bunların yanın da en iyi ihtimalle bir reformist ve dâhî lider tanımlaması, Batılıların Hz. Muhammed'e yönelik bakışlarının özetidir.

Kaynakça

- Abbot, Nabia, “Mohammed”, *The World Book Encyclopedia*, Usa: Field Enterprises, 1956, C. XI, s. 5163-5164.
- , “Islam”, *The World Book Encyclopedia*, Usa: Field Enterprise, 1956, C. IX, s. 3910-3912.
- Adam, Baki, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, İstanbul: Pınar, 2011.
- , *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, İstanbul: Pınar, 2002.
- Armstrong, Karen, “Muhammad”, *Encyclopedia of Religion*, Detroit: Thomson Gale, 2005, C. IX, s. 6220-6228.
- Awn, Peter J., “Muhammad”, *Encyclopedia of Asian History*, London: Collier Mcmillan Publishers, 1988, C. III, s. 47-49.
- Balcı, İsrail, “Şakkı Sadr Hadisesine Dair Rivayetlerin Kritiği”, *İstem*, Konya, 2013, C. XI, S. 21, s. 11-38.
- Bariş, Mustafa Necati, “Zeynep Bint Cahş Ve Hz. Peygamber İle Evliliği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2010, C. X, s. 177-192.
- Bowering, Gerhard, “Muhammad”, *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, Princeton: Princeton University Press, 2012, s. 367-375.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, İstanbul: Çağrı-Dâru Sah-nûn, 1992.
- Buhl, Frants, “Muammed”, *İA*, çev. Komisyon, İstanbul: MEB, 1997, C. VIII, s. 452-470.
- Bulut, Yücel, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre, 2010.
- Çubukçu, Asri, “Buâs”, *DİA*, İstanbul: 1992, C. VI, s. 340.
- Demirci, Abdurrahman, “Ensar Kimliğinin Oluşumuna Etki Eden Faktörler”, *History Studies*, Ankara, 2017, C. IX, S. 5, s. 107-127.
- , “Medine Vesikası: Oluşum Süreci Ve Zimmet Anlaşmalarına Etkisi”, *İstem*, Konya, 2012, S.19, s. 253-271.
- Dermenghem, Emile, *Hız. Muhammed ve Risaleti*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul: İnsan, 1997.
- Faizer, Rizwi, “Muhammad”, *Encyclopedia of Islam And The Muslim World*, Usa: Macmillan Reference, 2004, C. II, s. 478-485.

- ed. Ferm, Vergilius, “*Muhammed And The Qur’an*”, *Encyclopedia of Morals*, New York: Philosophical Library, 1956, s. 374-381.
- Glasse, Cyril, “*Muhammad, The Messenger of God*”, *The Concise Encyclopaedia of Islam*, London: Stacey International, trs.
- Hıdır, Özcan “*Batı’da Hz. Muhammed İmajı*”, *Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (Sav) Özel Sayısı*, Ankara, 2003, s. 297-306.
- _____, “XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı”, *İlam Araştırma Dergisi*, İstanbul 1998, C. III, s. 141-166.
- el-Hibri, Tayeb, “*Muhammad*”, *Encyclopedia of The Modern Middle East*, New York: Simon& Schuster Macmillan, 1963, C. III, s. 1266-1268.
- Hitti, Philip K., “*Mohammed*”, *The Encyclopedia Americana*, Usa: Americana Corporation, 1957, C. XIX, s. 292-294.
- Hodgson, Marshall G. S., “*Islam*”, *Encyclopedia International*, New York: Grolier Incorporated, 1963, C. IX, s. 441-448.
- İbnu’l-Esîr, Ebu’l-Hasan İzzeddin, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, C. II, thk. Ebu’l-Fida Abdullah el-Kâdî, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, C. II, thk. Ömer Abduselam Tedmûrî, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1990.
- Juri, Edward J. “*Mohammed*”, *Collier’s Encyclopedia*, New York: P.F. Collier’s&, Son Corporation, 1950, C. XX, s. 51-52.
- Kahraman, Kemal, “*The Encyclopaedia of Islam*”, *DİA*, 1995, C. XI, s. 181-184.
- Knappert, Jan, “*Muhammad*”, *The Encyclopaedia of Middle Eastern Mythology And Religion*, Shaftesbury: Element Books, 1993.
- Korkut, Şenol “*Batı Düşüncesinde İslam Ve Hz. Muhammed (S.A.V) İmajı (Genel Bir Okuma)*”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2008, S. 34, s. 5-54.
- ed. Langer, William L., “*Mohammed and Islam*”, *An Encyclopedia of World History*, Boston: Houghton Mifflin Company. 1940, C. XV, s. 184.
- Lecker, Michael, “*Muhammad*”, *Encyclopaedia Judaica*, Usa: Macmillan Reference, 2007, C. XIV, s. 601-605.
- Margoliouth, David Samuel, “*Mohammed or Muhammad or Mahomed*”, *Encyclopaedia Britannica*, Great Britain: Encyclopaedia Britannica Ltd., 1953, C. XV, s. 646-649.
- _____, “*Muhammad*”, *Encyclopaedia of Religion And Ethics*, Edinburgh: T.& T. Clark, 1930, C. VIII, s. 871-880.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyin, *Sahîh-i Müslim*, C. I., thk. M. Fuad Abdülbaki, İstanbul: Çağrı-Dâru Sahnûn, 1992.
- Nemoy, Leon, “*Islam*”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, New York: Universal Encyclopedia Co., 1941., C. V, s. 610-613.

- , “Mohammed”, *The Universal Jewish Encyclopedia*, New York: Universal Jewish Encyclopedia Co. Inc., 1948, C. VII, s. 608-610.
- Özel, Ahmet, “Kible”, *DİA*, İstanbul: 2002, C. XXV, s. 365-369.
- Pettis, Jeffrey B., “Islam”, *Encyclopedia of Psychology*, Usa: Springer Science Business Media, 2010, C. I, s. 445-446.
- Parrinder, Geoffrey, “Muhammad”, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oneworld: Oxford, 1998, s. 169.
- Redditt, Paul L., “The Life Of Muhammad”, *Encyclopedia of Religious And Spiritual Development*, California: Sage Publications, 2006, s. 300-302.
- Ronart, Stephan, Nandy Ronart, “Muhammad”, *Concise Encyclopaedia of Arabic Civilization*, Amsterdam: Djambatan N.V., 1959, C. II, s. 381-384.
- Rubin, Uri, “Muhammad”, *Religion Past&Present/ Encyclopedia of Theology And Religion*, Leiden: Brill, 2010, C. VIII, s. 597-599.
- Sarıçam, İbrahim, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara: Nobel, 2011.
- Schacht, Joseph, “Mohammed”, *Encyclopedia of The Social Sciences*, New York: The Macmillan Company, 1953, C. IX, s. 569-570.
- Schoonover, Kermit, “Muhammad and The Qur’an”, *Encyclopedia of Morals*, New York: Philosophical Library, 1956.
- Sonbol, Amira, “Rise of Islam”, *Encyclopedia of Women& Islamic Cultures*, Leiden: Brill, 2003, C. I, s. 3-9.
- ed. Taylor, C. Ralph, Lewis Mulford Adams, “Mohammed”, *The World Wide Encyclopedia*, New York: Books Inc., 1953. C. VI, s. 956.
- , “Mohammed”, *The New American Encyclopedia*, New York: Books Inc., 1953, s. 956.
- Thomson, William, “Muhammad”, *Twentieth Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, Michigan: Baker Book House, 1955, C. II, s. 758-763.
- Watt, W. Montgomery, “Mohammed or Muhammad”, *Encyclopedia International*, New York: Grolier Incorporated, 1963, C. XII, s. 193-195.
- , “Muhammad”, *The Encyclopedia Of Religion*, London: Macmillan Publishing Company, 1987, C. X, s. 137-146.
- , *Hazreti Muhammed-Peygamber ve Devlet Adamı*, çev. Erdem Türközü, İstanbul: İletişim, 2015.
- Wagner, Rachel, “Islam”, *Encyclopedia of Religion and Film*, Santa Barbara: ABC Clio, 2011.
- Waardenburg, Jacques, *Müslümanların Diğer Dinlere Bakışları*, çev. Fuat Aydın, İstanbul: Ensar, 2006.
- Yaran, Rahmi, “Kefâret”, *DİA*, İstanbul: 2002, C. XXV, s. 180-181.